Bewonersonderzoek Nieuw Dokkum, Schiermonnikoog: social fingerprints en geïnformeerde voorkeuren voor techniekkeuze in het kader van een aardgasvrij eiland.

Resultaten en conclusie

Sarah Elbert

Eva van Rij

Carina Wiekens

Wiebo Lamain

22 oktober 2024

Inhoudsopgave

1. Aanleiding 3

1.1 Context onderzoek en onderzoeksvragen 3

2. Methode 6

2.1 Breedte en reikwijdte onderzoek 6

3. Draagvlak en participatie 9

3.1 Stakeholdersanalyse 9

3.2 Social fingerprint vragenlijst 13

3.3 Enkele specifieke groepen 21

4. Geïnformeerde voorkeuren drie technieken 28

4.1 belangrijke aspecten voor inwoners 28

4.2 Geïnformeerde voorkeuren: Vrije inbreng 31

4.3 Geïnformeerde voorkeuren: algemene waardering drie technieken 32

4.4 Geïnformeerde voorkeuren: Voordelen, nadelen en belang aspecten warmteketel met aansluiting op warmtenet 35

4.5 Geïnformeerde voorkeuren: voordelen, nadelen en belang aspecten warmtepomppaneel 36

5. Conclusies en aanbevelingen 38

Bijlage 1: Interviewschema stakeholdersanalyse 44

Bijlage 2: Social fingerprint tabellen Nieuw Dokkum 47

Bijlage 3: Social fingerprint rest van het eiland 49

Bijlage 4: Oordelen verschillende aspecten twee technieken (ICQ) 54

1. Aanleiding

In het kort

Dit rapport beschrijft de uitkomsten en conclusies van (stakeholders- en bewoners) onderzoek in het kader van de voorgenomen warmtetransitie in de wijk Nieuw Dokkum op Schiermonnikoog. Deze transitie zal gevolgen hebben voor de individuele bewoners en de lokale samenleving in het geheel. Deze transitie heeft een sterk technische component, waarbij het voor het draagvlak van belang is om de mening van de inwoners mee te nemen in de uiteindelijke keuze voor de techniek waarmee de wijk in de toekomst verwarmd zal worden.

De onderzoeksvragen zijn: 'Op welke wijze kunnen participatiestrategieën worden vormgegeven om bewoners van Nieuw Dokkum te Schiermonnikoog op een passende wijze bij de (implementatie van) plannen voor een aardgasvrij eiland te betrekken?' en 'Wat vinden de bewoners van de drie geselecteerde technologieën om de buurt Nieuw Dokkum op een duurzame manier te verwarmen?'. Door middel van interviews, deurgesprekken en uitgebreid vragenlijstonderzoek wordt er antwoord op deze vragen gegeven.

Context onderzoek en onderzoeksvragen

Het onderzoek waarvan in dit rapport de resultaten en conclusies worden beschreven is uitgevoerd in het kader van de voorgenomen warmtetransitie in de wijk Nieuw Dokkum op Schiermonnikoog. De transitie houdt in dat de hele wijk (bestaande uit 170 huishoudens, waarvan ongeveer de helft sociale huurwoningen) vanaf 2028 zonder gebruik van aardgas verwarmd zal moeten worden. Een transitie dus, die gevolgen voor de individuele bewoners zal hebben en ook voor de lokale samenleving in het geheel. Draagvlak bij de inwoners is daarbij een belangrijk aspect voor een succesvolle uitvoering. Deze transitie heeft een sterk technische component, waarbij het voor het draagvlak van belang is om de mening van de inwoners mee te nemen in de uiteindelijke keuze voor de techniek waarmee de wijk in de toekomst verwarmd zal worden. Als de inwoners onvoldoende betrokken worden bij de besluitvorming en hun mening onvoldoende wordt meegenomen in de uiteindelijke keuze, vormt dat een risicofactor voor het welslagen van het project.

Schiermonnikoog is een klein Waddeneiland dat de afgelopen decennia ingrijpende veranderingen heeft ondergaan door de snelle groei van de horeca en het toerisme. Het bestaat uit een klein dorpje met een dorpskern, woonhuizen om de dorpskern heen (onder andere in de wijk Nieuw Dokkum), enkele boerderijen en toeristische accommodaties verspreid over het eiland. De komst van toeristen begon met de bouw van een badhotel, en sindsdien is het eiland uitgegroeid tot een populaire vakantiebestemming, vooral onder bezoekers uit Groningen en Duitsland. Tegenwoordig trekt het eiland jaarlijks ongeveer 300.000 toeristen. Hierdoor is de horeca een belangrijke economische pijler geworden, met veel eilandbewoners die werk vinden in de horeca, terwijl andere beroepsgroepen minder vertegenwoordigd zijn. Door de seizoensgebonden aard van het toerisme wonen er ook veel tijdelijke arbeidskrachten op het eiland, vooral in de zomermaanden.

De snelle groei van de horeca heeft de afgelopen tientallen jaren dus voor meerdere veranderingen gezorgd in het dorp en op het eiland ten opzichte van 50 jaar geleden. Waar het eiland vroeger rustiger

en kleinschaliger was, is het nu sterk afhankelijk van toerisme en horeca, met de mogelijke bijbehorende ervaren drukte en overlast. Mensen zijn daarnaast op een (klein) eiland van oorsprong meer op elkaar aangewezen dan op het vaste land ('je moet het met elkaar doen'). Het sociale leven is actief te noemen, met veel verenigingen, waaronder opmerkelijk veel biljartclubs. Demografisch gezien telt Schiermonnikoog veel ouderen.

Het project Aardgasvrij Eiland op Schiermonnikoog is opgezet naar aanleiding van toekenning van PAW-subsidie in 2022. Het project zet in op verschillende stappen voor de bewoners van Schiermonnikoog, namelijk besparen, overgaan op elektrisch koken en natuurvriendelijk isoleren. Specifiek voor de wijk Nieuw Dokkum worden drie opties voor duurzame verwarming onderzocht: een warmtenet, lucht-waterwarmtepompen en PVT-warmtepomppanelen. Met het project wil Schiermonnikoog het eerste aardgasvrije eiland en de eerste aardgasvrije gemeente van Nederland worden. Tot nu toe zijn bewoners via spreekuren, nieuwsbrieven en een talkshow geïnformeerd, geadviseerd en betrokken. Het project wordt echter grotendeels uitgevoerd door mensen van buiten het eiland. Daarnaast ervaren inwoners belemmeringen om te verduurzamen, zoals restricties rond beschermde dorpsgezichten, waar zonnepanelen vaak niet zijn toegestaan.

De drie mogelijke technieken die zijn geïdentificeerd zijn vooraf niet bij alle inwoners voldoende bekend om er een weloverwogen oordeel over te kunnen vormen. De aanpak van geïnformeerde voorkeuren (ook wel Informed Choice Questionnaire, of ICQ genoemd in dit rapport) leent zich uitstekend om in deze situatie de mening van de inwoners te peilen zodat deze in de besluitvorming meegenomen kan worden. De aanpak bestaat uit een beschrijving van de relevante aspecten van de drie technieken en de relevante gevolgen van implementatie van die techniek voor de inwoners. Met deze beschrijving wordt de kennis over de technieken overgedragen aan de inwoners, waarna vervolgens voor elk van de relevante aspecten aan de inwoners is gevraagd in welke mate ze dit een voordeel of een nadeel vinden. Daarnaast wordt eveneens een totaaloordeel per techniek gevraagd en wordt van een aantal aspecten generiek gevraagd of deze door de inwoners belangrijk worden gevonden in de keuze voor een techniek. Uiteindelijk resulteert dit in een genuanceerd beeld waarin per techniek, per onderliggend aspect, duidelijk is of inwoners het een voordeel of nadeel vinden en of ze het ook belangrijk vinden. Dit geeft de mogelijkheid voor de inwoners om een genuanceerde mening te geven en voor de gemeente om die mening op een genuanceerde manier mee te nemen (bijvoorbeeld door een belangrijk nadeel van een techniek te verminderen door de techniek op dat aspect aan te passen).

Naast de genoemde geïnformeerde voorkeuren, is ook de social fingerprint[1][2] aanpak toegepast in dit onderzoek. Deze aanpak bestaat ten eerste uit een stakeholdersanalyse om samenwerkingsmogelijkheden in kaart te brengen. Hiertoe zijn interviews gehouden met organisaties en partijen betrokken bij het project 'Aardgasvrij Eiland'. Ook is er een bewonersonderzoek uitgevoerd wat leidt tot een profiel van de wijk (en tevens van de rest van het eiland) op een aantal kenmerken die van belang zijn voor participatiestrategieën in brede maatschappelijke transities. Met de uitkomsten van het onderzoek kunnen onderbouwde keuzes gemaakt worden voor een of meerdere participatiestrategieën die, gegeven de bewoners en de context, het meeste kans van slagen hebben. Met andere woorden, de mogelijkheden zijn onderzocht om samenwerking tussen stakeholders te verbeteren en om bewoners op een goede wijze bij de plannen en de implementatie ervan te betrekken.

[1] Bouw, K., Wiekens, C. J., Elbert, S.P. & Faaij, A.P.C., (2022). How to plan for success? An exploration of social context factors in neighbourhood energy planning. Energy Research & Social Science, 92, 102761.
[2] Elbert, S.P., & Wiekens, C.J. (2024). De 'social fingerprint'-aanpak als basis voor bewonersparticipatie. In: E-Magazine De Zachte Stad – Platform Stad en Wijk, pp.57-62.

De onderzoeksvragen die in het huidige onderzoek centraal stonden zijn: ‘Op welke wijze kunnen participatiestrategieën worden vormgegeven om bewoners van Nieuw Dokkum te Schiermonnikoog op een passende wijze bij de (implementatie van) plannen voor een aardgasvrij eiland en de implementatie ervan te betrekken?’ en ‘Wat vinden de bewoners van de drie geselecteerde technologieën om de buurt Nieuw Dokkum op een duurzame manier te verwarmen?’.

In deze rapportage vindt u eerst de methodische verantwoording van het onderzoek (hoofdstuk 2). Vervolgens worden de verschillende resultaten gepresenteerd, bestaande uit de stakeholdersanalyse en de social fingerprint van zowel de wijk Nieuw Dokkum als de rest van het eiland. Hierbij zijn ook verschillen tussen groepen geanalyseerd en aanvullende interviews met bewoners gehouden (hoofdstuk 3). Daarna volgt een analyse van de geïnformeerde voorkeuren (ICQ) in hoofdstuk 4 en een conclusie inclusief aanbevelingen voor de vormgeving van het vervolgtraject op Schiermonnikoog (hoofdstuk 5). In elk hoofdstuk is gezorgd voor een samenvatting aan het begin van het hoofdstuk (of paragraaf) om de leesbaarheid van het rapport te vergroten, waarbij het belangrijk is te vermelden dat de uitgebreidere beschrijving en details in de verschillende hoofdstukken noodzakelijk zijn voor het overbrengen van de complexiteit en nuance van de gevonden resultaten.

2. Methode

In het kort

Er zijn verschillende onderzoeksmethoden gebruikt om de onderzoeksvragen te beantwoorden, waaronder een stakeholdersanalyse en deur-aan-deur vragenlijstonderzoek om een sociaal profiel van zowel de wijk Nieuw Dokkum als de rest van het eiland op te kunnen stellen. Beide methoden zijn onderdeel van de 'social fingerprint' aanpak en geven inzicht in de mogelijkheden om samenwerking te versterken en sterke punten en aanknopingspunten van de wijk die gebruikt worden als input voor een passende participatieaanpak. Deze onderzoeksmethoden zijn aangevuld met deurgesprekken, aanvullende interviews met bewoners en een geïnformeerde voorkeuren vragenlijst om voorkeuren van bewoners omtrent de drie geselecteerde technologieën in beeld te krijgen.

Breedte en reikwijdte onderzoek

Het onderzoek waarvan de resultaten in deze rapportage worden besproken bestaat uit een aantal verschillende onderdelen. Om de breedte van het onderzoek te schetsen en een beschrijving te geven van de onderliggende gegevens worden deze onderdelen hieronder beschreven.

Deskresearch

Meerdere documenten met betrekking tot het project 'Aardgasvrij eiland' en de bijbehorende PAW-aanvraag zijn doorgenomen, inclusief plannen en tussentijdse rapportages van verschillende werkgroepen en bewonersbijeenkomsten. De onderzoekers zijn aanwezig geweest bij de laatste bewonersbijeenkomst, een bijeenkomst met de werkgroep techniek en een bijeenkomst van de gemeenteraad en hebben meerdere overleggen met ProCap en vertegenwoordigers van de gemeente Schiermonnikoog bijgewoond. Daarnaast is algemeen beschikbare (demografische) informatie over de gemeente verzameld.

Stakeholders

Voor de stakeholdersanalyse zijn door de gemeente Schiermonnikoog 8 (mogelijke) stakeholders geïdentificeerd, namelijk de gemeente zelf (ambtelijk, bestuurlijk, energiecoach, ProCap) en andere projectpartners als de energiecoöperatie, woningcorporatie, huurdersvereniging en de milieufederatie. Deze stakeholders zijn door de onderzoekers via e-mail benaderd met de vraag of ze deel wilden nemen aan het onderzoek naar het verduurzamen van Schiermonnikoog. Vervolgens zijn interviews gehouden (zowel online als op locatie) die gemiddeld 60 minuten duurden. Het interviewschema is opgenomen als bijlage in dit verslag (bijlage 1). De thema's die centraal stonden in de interviews waren de manier waarop de organisatie (of het individu) betrokken is of kan zijn, de rol van de stakeholder, het contact met de andere stakeholders en, meer algemeen, het project en de verwachtingen. Inzicht in de belangen, verwachtingen en onderlinge relaties tussen stakeholders kan zowel helpen bij de interpretatie van de gegevens uit de rest van het onderzoek, als de mogelijkheden om samenwerking tussen stakeholders te versterken. Vanwege het geringe aantal stakeholders is ervoor gekozen om geen sociaal netwerkdiagram op te stellen, maar de resultaten kwalitatief weer te geven (zie hoofdstuk 3.1).

In aanvulling op de organisaties die als stakeholders zijn geïnterviewd zijn er nog vier inwoners (digitaal) geïnterviewd om de resultaten uit het onderzoek zo goed mogelijk te kunnen duiden. De inwoners zijn

geselecteerd op basis van woonduur, zij wonen bijvoorbeeld kort (1,5 jaar) of juist enkele tientallen jaren op het eiland.

Social fingerprint

Voor het in kaart brengen van het sociaal profiel van de bewoners van Schiermonnikoog, wordt gebruik gemaakt van een gevalideerde vragenlijst om sociale factoren in kaart te brengen[12]. Deze factoren zijn aan de hand van literatuur geselecteerd en vervolgens geoperationaliseerd en waar nodig aangepast voor de specifieke context van het huidige onderzoek. Het gaat hierbij om het in kaart brengen van demografische en individuele factoren (waaronder aspecten als leeftijd, inkomen, kennis en verantwoordelijkheid voor de energietransitie), sociaal-culturele en historische context factoren (zoals institutioneel vertrouwen), factoren waarmee sociale invloed binnen een buurt in kaart gebracht wordt (contacten in de buurt, onderlinge uitwisseling van gunsten en onderling vertrouwen) en participatie factoren (zoals bekendheid van het project Aardgasvrij Eiland). Verder zijn er ook een aantal project-specifieke vragen toegevoegd, zo wordt er bijvoorbeeld gevraagd een mening te geven over het project. In de eerste plaats zullen we ons hierbij in de breedte oriënteren op de sociale factoren. In de tweede plaats zullen we verschillende groepen vergelijken met betrekking tot leeftijd, opleidingsniveau, inkomen, woonduur (oorspronkelijke eilanders vs. mensen die later op het eiland zijn komen wonen) en type woning (huurders vs. eigenaar-bewoners). Dit kan inzicht geven in welke groepen eventueel minder gemakkelijk meekomen in de energietransitie en tot specifieke(re) aanbevelingen voor een participatieaanpak leiden. De social fingerprint aanpak is in 11 andere gebieden toegepast: er is binnen het lectoraat Duurzaam Gedrag (Hanzehogeschool) inmiddels een behoorlijke database van profielen van verschillende dorpen en wijken opgebouwd die als referentie kunnen dienen.

Social fingerprint Nieuw Dokkum

De vragenlijst met betrekking tot het social fingerprint onderzoek is deur-aan-deur uitgedeeld in Nieuw-Dokkum in de maanden april en mei 2024. Daarvoor is een adressenbestand van de gemeente Schiermonnikoog gebruikt en zijn alleen de 169 adressen met een woonbestemming meegenomen. Er is gebruik gemaakt van een papieren vragenlijst, maar bewoners hadden ook de mogelijkheid de vragenlijst online in te voeren door middel van een link op het voorblad. De adressen zijn maximaal twee keer bezocht. Aan de deur gaven 28 mensen aan dat zij de vragenlijst niet in willen vullen. De inwoners die uiteindelijk niet zijn gesproken hebben een vragenlijst in de brievenbus gekregen. Al met al heeft dit in 71 ingevulde vragenlijsten geresulteerd.

Social fingerprint rest van het eiland

De vragenlijst met betrekking tot het social fingerprint onderzoek is ook deur-aan-deur uitgedeeld op de rest van het eiland. De adressen zijn maximaal twee keer bezocht. Er is gebruik gemaakt van een papieren vragenlijst, maar bewoners hadden ook hier de mogelijkheid de vragenlijst online in te voeren door middel van een link op het voorblad. Een adressenbestand van de gemeente Schiermonnikoog is gebruikt en alleen de adressen met een woonbestemming zijn meegenomen. Het gaat om een totaal aantal van 305 woonadressen. Hiervan zijn 175 mensen aan de deur gesproken, en van deze groep gaven ongeveer 4 van de 5 mensen aan mee te willen doen aan het onderzoek. De inwoners die niet persoonlijk zijn gesproken, hebben een vragenlijst ontvangen in de brievenbus, samen met een begeleidende brief met een toelichting op het onderzoek en verzoek om de ingevulde vragenlijst terug te sturen. Respondenten die mogelijk de ingevulde vragenlijst nog niet geretourneerd hadden, hebben per post nog een herinnering ontvangen. De uiteindelijke respons kwam uit op 100 huishoudens. Een deel van de ontvangen vragenlijsten bleek echter onjuist of onvolledig ingevuld, wat resulteerde in 89 bruikbare responses. Dit aantal vertegenwoordigt 29% van het totale aantal adressen op de rest van het eiland.

ICQ Nieuw Dokkum (geïnformeerde voorkeuren)

In Nieuw Dokkum is een tweede deur-aan-deur onderzoek uitgevoerd in mei/juni 2024 waarbij mensen werd gevraagd om de vragenlijst in te vullen over technische voorkeuren. Deze vragenlijst is erop gericht dat mensen een geïnformeerde keuze kunnen maken tussen verschillende technologieën. Men krijgt daarin per technologie eerst algemene informatie te lezen die is samengesteld door experts vanuit het project en is afgestemd met betrokken stakeholders (zoals de woningcorporatie). Voor het deur-aan-deur onderzoek is hetzelfde adressenbestand gebruikt als voor de social fingerprint van Nieuw Dokkum. De adressen zijn maximaal vier keer bezocht. Ook deze vragenlijst konden de inwoners zowel online als op papier invullen. Er bestonden twee verschillende versies van de vragenlijst (voor huurders en eigenaar-bewoners) en van elke versie bestonden zes versies waarbij de volgorde van de informatie over de technieken was gerandomiseerd. Van alle 169 adressen zijn 135 (80%) van de huishoudens aan de deur gesproken. Hiervan gaven 38 mensen aan dat zij de vragenlijst niet in willen vullen. Dat betekent dat 28% van de gesproken huishoudens deelname weigerden. Inwoners die uiteindelijk niet zijn gesproken hebben een vragenlijst in de brievenbus gekregen met een verzoek om de vragenlijst in te vullen. Degenen die mogelijk de vragenlijst nog niet ingevuld geretourneerd hadden, hebben in juli 2024 per post nog een herinnering ontvangen. In totaal hebben 128 huishoudens een vragenlijst gekregen, aan de deur of in de brievenbus. Daarvan zijn er 69 ingevuld, waarvan er 9 niet volledig genoeg zijn ingevuld. Wat een totaal maakt van 60 bruikbare responsen, wat neerkomt op 36% van alle huishoudens in Nieuw Dokkum.

Deurgesprekken

Tijdens de bovengenoemde deur-aan-deur acties om vragenlijsten uit te delen, is met de inwoners die thuis werden getroffen een kort en vaak ook een behoorlijk lang gesprek gevoerd over verduurzaming en het project 'Aardgasvrij eiland'. Met name met inwoners die aangaven geen vragenlijst in te willen vullen is een gesprek gevoerd om in beeld te krijgen om welke reden ze geen vragenlijst in wilden vullen. Van deze gesprekken zijn korte notities gemaakt en verwerkt. In totaal zijn van de wijk Nieuw Dokkum voor de social fingerprint en de ICQ samen, 48 gesprekken met inwoners gevoerd die geen vragenlijst in wilden vullen.

Tijdens het deur-aan-deur uitdelen van de vragenlijsten voor de social fingerprint en de geïnformeerde voorkeuren in Nieuw Dokkum, is met de meeste huishoudens een gesprek gevoerd. Van de in totaal 169 adressen in Nieuw Dokkum zijn 34 bewoners niet face-to-face gesproken, van 135 woningen is dus wel met de bewoners gesproken.

De gesprekken die zijn gevoerd, zijn gevoerd door onderzoekers die opgeleid zijn voor deze taak (HBO toegepaste psychologie, HBO social work, WO psychologie). De vragenlijsten die zijn gebruikt zijn vragenlijsten die in een groot aantal eerdere onderzoeken zijn gebruikt en gevalideerd zijn in het gebruik. Bovendien kunnen eerdere resultaten ter referentie worden gebruikt bij de interpretatie.

3. Draagvlak en participatie

3.1 Stakeholdersanalyse

In het kort

In de gesprekken met stakeholders zijn verschillende thema's besproken, namelijk het project en de projectorganisatie, participatie, sociale cohesie, andere centrale thema's op het eiland en groepen in de lokale samenleving. Alle stakeholders ervaren grote belangen bij het project en er is gezamenlijke afstemming over de doelstellingen van het project. Allen geven daarnaast aan dat de participatie nog onvoldoende gerealiseerd is, ondanks een groot aantal acties in dat verband. Daarnaast zijn er enkele stakeholders die meer betrokken zouden willen worden dan tot nu toe het geval is. Dat leidt tot de conclusie dat de mate waarin stakeholders en inwoners zich betrokken voelen wordt onderschat binnen het project. Ook zijn aanvullende of andere acties noodzakelijk om tot een toename in de participatie te komen.

Project en projectorganisatie

Uit de gesprekken met de stakeholders komt duidelijk naar voren dat het PAW-project vanuit meerdere perspectieven een groot en complex project is. Allereerst is de omvang van het budget dat vanuit het programma aardgasvrije wijken door de landelijke overheid beschikbaar is gesteld voor dit project, in verhouding voor de gemeente Schiermonnikoog, behoorlijk groot. Daarnaast is de technische complexiteit van het project aanzienlijk; de technische uitwerking van nieuwe manieren van verwarmen vraagt een hoge mate van expertise. De belangen voor de verschillende stakeholders bij het project zijn groot en omdat de te kiezen techniek van verwarmen nog moet worden bepaald, levert dit project een hoge mate van kwetsbaarheid op voor alle organisaties. Voor de ene organisatie ligt de kwetsbaarheid vooral op het financiële vlak, voor de andere organisatie vooral op het vlak van belangenbehartiging van de achterban en voor weer een andere vooral op de maatschappelijke of milieutechnische gevolgen.

De stakeholders zijn het erover eens dat de wijk Nieuw Dokkum van het aardgas af moet zijn in 2030, dat er in gezamenlijkheid moet worden afgewogen welke toekomstige manier van verwarmen het best passend is en dat de participatie van de inwoners in deze afweging essentieel is. De doelstellingen van het project zijn bij alle stakeholders duidelijk.

De manier waarop het project is gestructureerd en georganiseerd (een projectleider, verschillende werkgroepen, de besluitvorming in de gemeenteraad) is bij iedere stakeholder bekend en de meeste stakeholders voelen zich organisatorisch in het project betrokken en hebben een adequaat beeld van de totale projectorganisatie. Ze kennen elkaar en weten van elkaar waar ze in de projectorganisatie betrokken zijn.

Hoewel alle stakeholders feitelijk nauw betrokken zijn bij het project en het traject dat tot een techniekkeuze leidt, voelt een belangrijk deel van de stakeholders zich niet voldoende betrokken. Als reden voor het niet voldoende betrokken voelen geven ze aan dat ze vinden dat hun eigen expertise en/of belang niet voldoende wordt erkend of benut.

De complexiteit van het project en de verschillende kwetsbaarheden voor de verschillende stakeholders, maken de samenwerking precair. De belangen zijn groot en de verschillende organisaties

hebben duidelijk verschillende belangen. Als projectleider is Procap en indirect de gemeente als opdrachtgever, sterk gericht op de tijdige en planmatige uitvoering van het project, terwijl veel andere stakeholders vooral gericht zijn op (hun eigen) inhoudelijke aspecten. De noodzaak om binnen budget en planning te blijven aan de ene kant en de behoefte om te vertragen om tot een zorgvuldige inhoudelijke afweging te komen anderzijds, zet de samenwerking binnen het project onder druk. De onderlinge samenwerking heeft tijd nodig gehad om tot stand te komen en is met vallen en opstaan gegroeid. Het valt op dat de stakeholders zich hiervan bewust zijn en dat de meesten in de gesprekken hier nadrukkelijk over spreken en zich hier ook enigszins zorgen over maken. Ze waarderen de huidige samenwerking maar het vertrouwen in de stabiliteit daarvan moet nog groeien.

Uit interviews en gesprekken bij de deur blijkt dat de meeste personen die vanuit de verschillende organisaties bij het project betrokken zijn, niet op Schiermonnikoog wonen en ook niet afkomstig zijn van Schiermonnikoog. Er valt op dat menig bewoner zich zorgen maakt over de verbondenheid van verschillende partijen met het eiland, aangezien die niet van het eiland afkomstig zijn.

Participatie

Uit de gesprekken met de stakeholders blijkt dat er veel is geïnvesteerd om de participatie van de inwoners in het project te bevorderen. Alle stakeholders zijn expliciet gericht op het bevorderen van de participatie van de inwoners en allemaal zijn ze zich ook nadrukkelijk bewust van het belang daarvan voor het welslagen van het project. Deze gemeenschappelijke focus is niet vanzelf gekomen en is gedurende het project onderwerp van gesprekken binnen de projectgroep en werkgroepen geweest vanuit de expliciete opdracht van de gemeente op dit aspect. In het begin van het project is de door inwoners gewenste mate van participatie besproken tijdens een informatiebijeenkomst, waaruit naar voren is gekomen dat een deel van de inwoners geen behoefte heeft om te participeren, maar vooral de verantwoordelijkheid bij de gemeente legt en wil houden.

Er is een groot aantal acties uitgevoerd om de inwoners te informeren over het project, de voortgang en de inhoud van het project (in het bijzonder het isoleren van woningen, het elektrisch koken en de verschillende opties om woningen te verwarmen zonder aardgas). Alle stakeholders hebben daaraan, voor zover passend bij hun rol en mogelijkheden, actief bijgedragen. Er is een groot aantal informatiebijeenkomsten georganiseerd, er zijn vele nieuwsbrieven en folders gemaakt en verspreid, er zijn video-opnames van talkshows over energiebesparing opgenomen en digitaal aangeboden, energiecoaches en energieadviseurs hebben vele gesprekken met inwoners gehad over energiebesparing, er is een rondgang langs de huiseigenaren in Nieuw Dokkum geweest, er is een website opgezet en opengesteld met alle informatie over het project, om een aantal acties met betrekking tot het informeren van de inwoners te noemen. De participatie gaat echter verder dan informeren, tijdens de verschillende bijeenkomsten en acties zijn de inwoners ook geraadpleegd en is hun input gevraagd en hebben de inwoners ook hun advies kunnen geven. Het beste voorbeeld van een adviserende rol is de deelname van inwoners en vertegenwoordigers van inwonersorganisaties in de verschillende werkgroepen binnen de projectorganisatie. Daarnaast is het voorliggend onderzoek ook een voorbeeld van een verdere uitwerking van inwonersparticipatie. De in dit onderzoek verzamelde input vanuit de inwoners zal door de gemeente worden gebruikt om de participatie verder te faciliteren.

Ondanks de stevige investering in het betrekken van de inwoners bij het project, is er nog winst te boeken volgens de meeste stakeholders. Specifieke belangen en gezichtspunten van inwoners kunnen beter worden meegenomen (input vanuit inwoners en vertegenwoordigers van bewonersorganisaties zoals de bewonersraad, natuur-en milieufederatie en de energiecoöperatie). De algehele betrokkenheid en participatie is nog te gering en er zijn nog te veel inwoners die zich terughoudend of

soms zelf afwijzend opstellen ten opzichte van het project (input vanuit organisaties zoals de gemeente (ambtelijk, bestuurlijk, energiecoach), Woonfriesland en Procap). Op één na geven alle stakeholders aan dat het participatietraject, het betrekken van de inwoners, nog niet voldoende geslaagd is en dat ze zien dat er nog veel terughoudendheid met betrekking tot het project heerst of zelfs een negatieve houding. Als toelichting daarop zeggen ze bijvoorbeeld dat inwoners aan hen vertellen dat ze vinden dat zij het project te lang vinden duren, zeggen dat het te veel geld kost ("mensen zeggen als dat in de feitelijke verduurzaming was gestoken dan waren we al bijna klaar geweest") of dat afspraken regelmatig niet worden nagekomen. De stakeholders zien overigens wel een verbetering gedurende de laatste één tot anderhalve jaar op dit vlak.

Wat opvalt in de gesprekken met de stakeholders is dat het nadrukkelijk betrekken van inwoners en de focus om dat op een zo zorgvuldig en kwalitatief goed mogelijke wijze te doen, soms lastig te incorporeren is in de eigen werkprocessen. Dat heeft ertoe geleid dat in sommige gevallen werkprocessen aangepast moesten worden, maar vooral dat processen veel meer tijd hebben gekost dan gebruikelijk, om de input vanuit alle betrokkenen en in het bijzonder de inwoners, goed en zorgvuldig mee te kunnen nemen. Het resultaat is telkens geweest dat de participatie van inwoners centraal is gesteld. De projectorganisatie en alle betrokken stakeholders zijn erin geslaagd om hierin gezamenlijk te blijven optrekken. Tegelijkertijd constateren meerdere stakeholders ook dat het uiteindelijke resultaat is dat ze te weinig vanuit het gezichtspunt van de inwoner hebben gehandeld en dat soms hebben vormgegeven vanuit hun eigen verwachting van dat gezichtspunt in plaats van dat aan de inwoners te vragen. De interviews met inwoners bevestigen dat beeld.

Sociale cohesie

Zonder uitzondering geven alle stakeholders en inwoners aan dat de sociale cohesie op het eiland groot is. De stakeholders geven aan dat vrijwel alle inwoners een heel groot deel van de andere inwoners kent. Dat hangt ongetwijfeld samen met de kleine geografische schaal, de geringe mobiliteit op het eiland, de beperkte voorzieningen en de geringe omvang van nog geen duizend inwoners. Het is niet alleen zo dat inwoners elkaar kennen, maar ze zijn ook bereid om elkaar te helpen. Juist vanwege het feit dat een eiland tot op zekere hoogte afgesloten is van het vaste land, zijn eilanders ook meer op elkaars hulp en ondersteuning aangewezen. De geïnterviewde inwoners en meerdere stakeholders geven dit ook aan. Inwoners staan klaar voor elkaar en helpen elkaar.

De inwoners en meerdere stakeholders geven expliciet aan dat mensen die vanaf de vaste wal zich op het eiland komen vestigen gemakkelijk in de lokale gemeenschap opgenomen worden. Als iemand echter niet op het eiland geboren en getogen is, wordt hij of zij echter nooit een 'echte eilander'. De functionele rol van de onderlinge contacten (op een eiland ben je nu eenmaal meer op elkaar aangewezen dan op het vaste land) lijkt een belangrijke factor in de sociale cohesie te zijn, iets wat één van de geïnterviewden beschrijft als 'gelegenheidsvrienden'. Een aantal geïnterviewde inwoners die op latere leeftijd naar Schiermonnikoog zijn verhuisd, geeft aan dat Schiermonnikoog daarin verschilt van hun vorige woonplaats(en).

Centrale thema's op het eiland

Een aantal thema's spelen een grote rol op het eiland, waar vrijwel alle geïnterviewde inwoners en stakeholders het over eens zijn: de woningnood, de zeer beperkte voorzieningen voor ouderen (en breder voor mensen die specifieke zorg en ondersteuning nodig hebben), de beperkte variatie in werkgelegenheid en de invloed van het toerisme op de leefbaarheid.

De woningnood op Schiermonnikoog is groot. De vraag naar woningen is hoog omdat relatief veel gepensioneerden van de vaste wal zich na hun werkzame leven op Schiermonnikoog vestigen en omdat veel mensen die in de toeristische sector en de horeca werken en (meestal gedurende een deel van

het jaar) ook onderdak nodig hebben. Dit leidt tot een stijging van de huizenprijzen, waardoor voor eilanders naast de beperkte beschikbaarheid van koopwoningen, ook de betaalbaarheid ervan een belemmering is geworden. De gemeente heeft hiertoe specifiek beleid ontwikkeld (woningen die in de verkoop komen moeten eerst aan inwoners van Schiermonnikoog worden aangeboden tegen een prijs die volgens een vaste methode wordt berekend), maar dat heeft de woningnood niet kunnen oplossen.

Vanwege de kleine omvang van het eiland (geografisch, aantal inwoners en ook het daarvan afhankelijke budget van de gemeente) zijn de voorzieningen voor mensen met een specifieke zorgbehoefte, beperkt. Voor met name ouderen betekent dit dat, als ze extra zorg nodig hebben en een opname in een verzorgingstehuis noodzakelijk is, ze naar de vaste wal moeten verhuizen. Zowel de betreffende ouderen zelf als hun directe sociale omgeving vinden dat zeer ongewenst.

De grote hoeveelheid toeristen die jaarlijks Schiermonnikoog bezoeken vormen een onmisbare economische impuls voor het eiland. Het leidt echter ook tot ongewenste effecten op het gebeid van overlast, drukte en, zoals boven genoemd, extra druk op de woningmarkt. De werkgelegenheid op het eiland is goed, echter vrijwel alle banen liggen in de toeristische sector. Wanneer jongeren die op het eiland opgroeien een baan buiten die sector ambiëren, betekent dat meestal dat ze naar de vaste wal moeten verhuizen. Waar het op de vaste wal in veel gevallen goed mogelijk is om een behoorlijke afstand tussen wonen en werk als forens af te leggen, is dat vanwege de gebondenheid aan de veerdienst op Schiermonnikoog vaak niet mogelijk.

Er is een grote groep inwoners die een relatief laag inkomen heeft. Vooral in de horeca en andere delen van de toeristische sector (bijvoorbeeld schoonmakers) zijn de lonen relatief laag en onvoldoende om bijvoorbeeld een huis te kunnen kopen of fors in aanpassingen in een huis te kunnen investeren. Naast de groep met een laag inkomen is er ook een relatief grote groep die er financieel goed voorstaat; dat zijn onder andere de gepensioneerden die de duurdere huizen op het eiland hebben kunnen kopen. Beide groepen krijgen te maken met de gevolgen van het afsluiten van aardgas als warmtebron, maar ze verschillen in hoge mate in de mogelijkheden die ze hebben om zich daaraan aan te passen. Sommige inwoners met weinig financiële mogelijkheden kiezen er ook nu al voor om weinig tot geen aardgas te gebruiken om geld te besparen. Zij verwarmen hun huis (veelal slechts een stukje daarvan) met een elektrisch kacheltje of een houtkachel.

Groepen in de lokale samenleving

De geïnterviewde inwoners en stakeholders kunnen enerzijds een aantal verschillende groepen op het eiland herkennen, maar zien anderzijds niet een overduidelijke scheidslijn daartussen. Het is volgens hen niet zo dat er duidelijk groepen structureel tegenover elkaar staan. Daar waar groepen een duidelijk verschil van opvatting of belang hebben, loopt de scheidslijn bij een ander onderwerp vaak weer anders. Toch geven veel van de geïnterviewden aan dat er wel verschillende groepen op het eiland zijn, zonder daarbij een heldere definitie en afbakening van die groepen te kunnen geven.

Met betrekking tot het project Aardgasvrij Eiland zijn er een aantal groepen die als mogelijk relevant worden genoemd: ouderen (naast niet-ouderen), mensen die vanaf de vaste wal zijn gemigreerd (naast oorspronkelijke eilanders) en inwoners die direct in de horeca werken (naast degenen die dat niet doen). Zowel wat betreft de gevolgen van het project als de participatie binnen het project worden deze groepen als relevant beschouwd.

3.2 Social fingerprint vragenlijst

In het kort

Naast stakeholder gesprekken is er bewonersonderzoek uitgevoerd om tot een sociaal profiel van de wijk en haar bewoners te komen. Dit is zowel gedaan in Nieuw Dokkum als op de rest van het eiland en biedt inzicht in de sterke punten en aanknopingspunten voor het vormgeven van een passende participatieaanpak. Het profiel bestaat uit verschillende onderdelen, waaronder individuele factoren, sociaalhistorische context factoren, sociale invloed factoren en participatie factoren.

Er worden gemiddelde scores op de individuele factoren gevonden. In vergelijking met andere casussen is er bijvoorbeeld geen uitgesproken hoge attitude of kennis over duurzame technieken in de wijk. Er hebben relatief veel mensen actie ondernomen om hun huis te verduurzamen en verantwoordelijkheid voor de energietransitie wordt zowel aan de eigen community als de overheid toegeschreven.

Op de sociale invloed factoren wordt relatief hoog gescoord, waaruit kan worden geconcludeerd dat er sociale cohesie aanwezig is op het eiland, waarbij mensen elkaar vertrouwen, veel andere eilanders kennen en veelal lid zijn van een vereniging. Dit betekent dat er op basis van deze scores gezamenlijkheid aanwezig is die positief bij zou kunnen dragen aan de implementatie van een verduurzamingsoptie.

Sociaalhistorische context factoren betreffen het vertrouwen in de gemeente, opgenoemde problemen in de wijk en gezamenlijke successen. Het vertrouwen in de gemeente is relatief laag te noemen. Het merendeel van de respondenten noemt daarnaast problemen op, waaronder het tekort aan woningen en voorzieningen voor ouderen, maar ook successen, zoals opruimacties of een klusdag. Inwoners van Nieuw Dokkum geven minder vaak aan een probleem te ervaren vergeleken met inwoners op de rest van het eiland.

Participatie factoren laten daarnaast een relatief positief beeld zien: iedereen kent het project en de grootste groepen willen wel of misschien meehelpen bij het verduurzamen van het eiland (onder bepaalde voorwaarden).

Ondanks deze positieve eerste indruk van het sociaal profiel, blijkt uit enkele andere vragen en uit een groot aantal deurgesprekken, dat het draagvlak voor het project nog klein is en dat veel bewoners nog niet zover zijn dat ze willen (of kunnen) participeren. Aanvullende bevindingen worden gepresenteerd om dit toe te lichten.

Het bewonersonderzoek bestond daarnaast uit de 'social fingerprint'[12] vragenlijst. De vragenlijst leidt tot een profiel (social fingerprint) van de wijk, waarin een aantal relevante (psychologische en sociale) kenmerken van de wijk en de inwoners, wordt samengevat (zie figuur 1). De tabellen met de demografische gegevens voor Nieuw Dokkum is opgenomen in bijlage 2. Hieronder volgt een korte beschrijving van de gemiddelden en de patronen op de sociale factoren, waarna het sociaal profiel wordt gevisualiseerd in figuur 1. Het sociaal profiel is niet alleen van Nieuw Dokkum opgesteld, maar ook van de rest van het eiland. Een visualisatie hiervan volgt ook na onderstaande beschrijving, en de overige patronen en resultaten zijn in bijlage 3 opgenomen.

Van de 71 bewoners van Nieuw Dokkum die de 'social fingerprint' vragenlijst hebben ingevuld wonen er 36 in een koopwoning, en 35 in een huurwoning, waarvan het merendeel (n = 33) in een sociale

huurwoning. Dit is representatief voor de wijk. De meeste mensen (*n* = 44) wonen daarnaast in een 2-onder-1-kap woning, een rijtjeshuis (*n* = 12) of een vrijstaande woning (*n* = 10). De gemiddelde leeftijd van de respondenten is 59 jaar, met een range van 20-88 jaar (standaarddeviatie = 16.6). De overige demografische gegevens zijn te vinden in tabel 1 (Bijlage 2). Gemiddeld wordt het wonen op Schiermonnikoog (we hebben niet gevraagd naar de wijk) met een 8.5 beoordeeld (*M* = 8.51, *SD* = 1.09). Geen enkele respondent geeft een onvoldoende cijfer hiervoor en slechts drie respondenten geven het een cijfer 6.

Hieronder volgt een indruk van de *individuele* factoren met de kwantitatieve gegevens in de tabel. Voor alle vragen geldt dat ze konden worden beantwoord op een 5-puntsschaal (de range van de antwoorden loopt van 1-5).

Tabel 1: Individuele factoren met kwantitatieve gegevens van het sociaal profiel Nieuw Dokkum

Variabelen	***n***	***M***	***SD***
Attitude			
Bevorderen duurzame energie	69	4.06	1.21
Minder aardgas gebruiken	70	4.07	1.04
Attitude totaal	69	4.07	1.01
Locus of control	62	3.49	0.83
Subjectieve norm (ervaren sociale druk)	69	2.37	0.73
Perceived behavioral control	59	2.92	0.94
Verantwoordelijkheid			
Energiebedrijven	64	3.81	1.23
Lokale bedrijven en instellingen	63	3.14	1.24
Eilanders	65	3.28	1.24
Eigen verantwoordelijkheid	61	3.25	1.26
Nationale overheid	64	3.88	1.09
Provinciale overheid	65	3.88	1.11
Gemeente	65	3.84	1.11

Inwoners van Nieuw Dokkum vinden het bevorderen van duurzame energie en het gebruik van minder aardgas belangrijk, met gemiddelde scores van rond de 4 (zie tabel 1). Toelichtingen op deze vragen laten zien dat in bijna de helft van de 55 reacties het klimaat en de toekomst van de planeet wordt genoemd als reden voor het bevorderen van duurzame energie en voor het verminderen van aardgas. Een andere reden die relatief vaak wordt genoemd is het beperken van het gebruik van fossiele brandstoffen, bijvoorbeeld vanwege schaarste, onafhankelijkheid van aardgas en de problemen die aardgas veroorzaakt (waarbij de gaswinning in Groningen vaak als voorbeeld genoemd wordt). Een paar respondenten uiten hun twijfels bij het bevorderen van duurzame energie, bijvoorbeeld vanwege de kosten, de kleine invloed van Nederland in vergelijking met de rest van de wereld, en een aantal mensen vinden dat de ontwikkeling te snel gaan en dat er eerst meer onderzoek nodig is. Mensen die het minder belangrijk vinden om minder aardgas te gebruiken noemen hiervoor als reden dat aardgas de schoonste en betrouwbaarste bron is die bestaat (dit wordt 5 keer genoemd), dat er nog geen goede

alternatieven voor zijn (wordt 4 keer genoemd) of dat stoppen met bruin/steenkool eerst belangrijker is dan het minderen van aardgas (wordt 2 keer genoemd).

Naast de individuele aspecten in tabel 1, is er ook op meerdere manieren gevraagd naar kennis. Respondenten kunnen gemiddeld 4.68 technieken opnoemen (*standaarddeviatie* = 2.18) en we vinden een afwijking van 19% (SD = 14.14) als het gaat om het inschatten van de hoeveelheid duurzame energie in Nederland. De meeste bekendheid is er met zonnepanelen (gemiddelde = 4.36, *standaarddeviatie* = 0.84, schaal 1-5), de overige technieken zijn gemiddeld minder bekend bij de respondenten met gemiddelden variërend van 2.20 tot 3.16. Gemiddelde bekendheid van de zes technieken komt uit op 2.91 (richting het midden van de schaal) met een *standaarddeviatie* van 0.88.

Ook geven 52 respondenten (73%) aan zelf al actie te hebben ondernomen om het eigen huis te verduurzamen. Van de 15 mensen die nog geen actie hebben genomen, is het merendeel (*n* = 12) dit ook niet op korte termijn van plan, 1 persoon zit in de contemplatie fase (denkt erover na om dit binnen nu en vijf jaar te doen) en 2 personen in de voorbereidingsfase (denken erover na om dit binnen nu en een jaar te doen). Verantwoordelijkheid voor de energietransitie wordt het meest toegeschreven aan de overheden (zie tabel 1), patronen die we ook in andere casussen tegenkomen.[3] Echter, de gemiddelden liggen relatief dicht bij elkaar wanneer we de verschillende items van verantwoordelijkheid met elkaar vergelijken.

Concluderend kan over de individuele factoren gezegd worden dat er gemiddelde scores worden gevonden, en de scores voor verantwoordelijkheid voor verschillende partijen liggen relatief dichtbij elkaar. Er hebben daarnaast relatief veel mensen actie ondernomen om hun huis te verduurzamen.

Sociale invloed factoren laten zien dat mensen gemiddeld 33 jaar op Schiermonnikoog wonen (*standaarddeviatie* = 23), waarbij er 11 mensen 5 jaar of korter wonen en 21 mensen wonen er 50 jaar of langer. De woonduur varieert van 1 – 88 jaar. Ook geeft het merendeel van de respondenten (86%, *n* = 61) aan het liefst voor altijd op Schiermonnikoog te willen blijven wonen.

Mensen maken dagelijks vooral gebruik van locaties van lokale ondernemers (totaal 31 keer aangegeven), maar ook wekelijks wordt hier door een grote groep gebruik van gemaakt (29 keer aangegeven). Het dorpshuis wordt vooral op maandelijkse basis bezocht (27 keer aangegeven), en er wordt relatief weinig gebruik gemaakt van de school/kinderopvang (waarschijnlijk door de hoge gemiddelde leeftijd van de respondenten). De horeca worden door relatief veel mensen benoemd, zowel op dagelijkse (11 keer), wekelijkse (19 keer) als maandelijkse basis (22 keer) maakt men hier gebruik van. De kerk wordt door weinig mensen op wekelijkse of maandelijkse basis bezocht (7 en 5 keer genoemd), maar door meer mensen op jaarlijkse basis (24 keer genoemd). Sportverenigingen worden daarnaast door een relatief grote groep wekelijks bezocht (30 keer genoemd).

Locaties die men noemt om andere eilanders te treffen bestaan (totaal *n* = 66) voornamelijk uit antwoorden als ‘op straat’ of ‘in het dorp’, ‘in de natuur’ (23 keer genoemd), of in winkels (21 keer genoemd). Anderen refereren nog aan andere plekken, waaronder in de horeca (16 keer genoemd), bij de sportvereniging of vrijwilligerswerk (13 keer genoemd), thuis (10 keer genoemd), in het dorpshuis (9 keer genoemd), op het werk (6 keer genoemd) en in de kerk (5 keer genoemd). Ook worden een aantal locaties eenmalig genoemd, zoals bijvoorbeeld de pluktuin, het gemeentethuis of het museum.

[3] Elbert, S.P., Wildeman, D., van Engelenburg, M., Terpstra, D., Groote, M., & Wiekens, C. J. (2024). Nij Beets in transitie: Stakeholders en het sociaal profiel van bewoners. Eindrapportage project Regiodeal Zuidoost-Friesland, Entrance, Hanzehogeschool Groningen.

Mensen geven daarnaast aan soms tot regelmatig dingen voor elkaar te doen (Onderlinge uitwisseling 5 items, α = 0.69, gemiddelde = 3.78, standaarddeviatie = 0.67). Mensen zijn over het algemeen tevreden met het aantal sociale contacten dat zij hebben, 75% (n = 53) van de mensen geeft aan dat dit niet meer en niet minder is dan dat ze zouden willen. Het overgrote merendeel (n = 64, 90%) geeft aan meer dan 12 mensen op Schiermonnikoog (niet noodzakelijkerwijs uit de wijk) bij naam te kennen (in enkele toelichtingen werd gesproken over het kennen van enkele honderden mensen op het eiland en daarmee lijkt deze vraag minder onderscheidend voor de context van Schiermonnikoog).

52 respondenten zijn daarnaast lid van een vereniging (73%): Van de mensen die lid zijn van een vereniging wordt 33 keer vrijwilligerswerk bij een buurtvereniging genoemd (waar bijvoorbeeld dorpsbelang, de begrafenisvereniging of de KNRM onder kunnen worden gecategoriseerd), 28 keer een recreatieve vereniging (zoals koor, voetbal en biljart) en 5 keer een religieuze vereniging (de kerk in het dorp of een meditatieclub).

Voor onderling vertrouwen geldt dat 54 mensen aangeven vertrouwen te hebben in de eilanders bij het gezamenlijk oplossen van een probleem (76%), 11 mensen geven aan dit niet te hebben en 6 mensen hebben deze vraag niet beantwoord. Mensen die aangeven wel vertrouwen in elkaar te hebben, refereren het meeste aan de saamhorigheid in de buurt, dit wordt namelijk in 70% van de reacties genoemd. Ook wordt de sterke organisatiekracht en ervaring van eilanders (15%) een aantal keer genoemd. Respondenten die aangeven géén vertrouwen in elkaar te hebben, benoemen hierbij bijvoorbeeld de hoeveelheid tegenstrijdige belangen onder eilanders, het gebrek aan kennis of middelen, of ze vinden het niet de taak van de eilanders om een dergelijk probleem op te lossen.

Al met al wordt er op de sociale invloed factoren relatief hoog gescoord, waaruit kan worden geconcludeerd dat er sociale cohesie aanwezig is op het eiland, waarbij mensen elkaar vertrouwen, veel andere eilanders kennen en veelal lid zijn van een vereniging. Dit betekent dat er op basis van deze scores een gezamenlijkheid aanwezig is die positief bij zou kunnen dragen aan de implementatie van een verduurzamingsoptie.

Sociaal-historische context factoren laten ten eerste zien dat er relatief laag vertrouwen in de gemeente is: 33 mensen geven aan vertrouwen in de gemeente te hebben bij het oplossen van een probleem (47%), 31 mensen geven aan dit niet te hebben en 7 mensen hebben deze vraag niet beantwoord. Dit is beduidend lager dan het vertrouwen in elkaar. Bij respondenten die aangeven wel vertrouwen te hebben in de gemeente gaat het bij tweederde van de reacties om een algemeen blijk van vertrouwen in de gemeente (bijvoorbeeld: “De gemeente is betrokken en heeft het beste met de inwoners en het eiland voor”). Verder werd er meerdere keren benadrukt dat het situatieafhankelijk is, dat er vertrouwen bestaat door de goede communicatie tussen de gemeente en de eilanders, en dat de gemeente door de eilanders zelf wordt gekozen. Respondenten die aangeven géén vertrouwen in de gemeente te hebben benoemen hierbij bijvoorbeeld dat de gemeente te bureaucratisch is, te traag is, te weinig doet, er een grote afstand is tot de eilanders, er een gebrek is aan expertise of er is sprake van een algemeen negatieve indruk.

In totaal hebben 52 mensen één of meerdere succesvolle gezamenlijke activiteiten genoemd. In 42% van de reacties worden opruimacties genoemd. Hiernaast wordt de klusdag op de kinderboerderij ook vaak genoemd (35%). Andere activiteiten zoals gezamenlijke feesten, de pluktuin of het plaatsen van glasvezel worden ook nog een aantal keer genoemd. Daarnaast zijn er 54 reacties op de vraag welke problemen mensen graag opgelost zouden zien worden op Schiermonnikoog. Een derde van de

respondenten noemt het tekort aan woningen als probleem. Verder worden het gebrek aan voorzieningen voor ouderen 17%), verkeersproblemen (13%), verminderde sociale cohesie en integratie (9%), (geluids)overlast door toeristen (6%) en betere voorzieningen (7%) meerdere keren genoemd.

De antwoorden op de *participatie* factoren, waaronder meehelpen, laten zien dat de grootste groep aangeeft *wel* mee te willen helpen om het eiland te verduurzamen (*n* = 24, 34%). Uit de toelichtingen op deze vraag blijkt dat mensen die mee zouden willen helpen dit willen doen vanuit een collectief belang voor een duurzame toekomst of een persoonlijke interesse. Er is daarnaast een bijna even grote groep die aangeeft misschien mee te willen helpen (*n* = 21, 30%). Zij hebben hiervoor verschillende voorwaarden. Zo is er onder een aantal mensen behoefte aan concrete plannen en financiële ondersteuning. Daarnaast geven een aantal respondenten aan alleen bereid te zijn te helpen als hun bijdrage daadwerkelijk effect heeft of binnen hun capaciteiten valt. Verschillende redenen worden ten slotte genoemd voor het niet willen helpen (*n* = 17, 24%). Zo verwijzen mensen naar de kosten, een gebrek aan tijd, het ontbreken van een duidelijk nut, of onzekerheid over wat ze zouden kunnen bijdragen. Met betrekking tot de vraag over het kennen van het project 'Aardgasvrij Eiland' is er geen enkele respondent die aangeeft het project niét te kennen. Veruit de meeste mensen (*n* = 57, 80%) geeft aan op de hoogte te zijn van de activiteiten, 8 mensen (11%) kennen het alleen van naam en 5 respondenten zijn actief betrokken bij het project 'Aardgasvrij Eiland'. Persoonlijke betrokkenheid bij het thema kan ten slotte gemiddeld worden genoemd (gemiddelde = 3.44, standaarddeviatie = 0.86).

Hieronder is het profiel van Nieuw Dokkum gevisualiseerd (blauw), evenals het profiel van de rest van Schiermonnikoog (rood). De uitwerking van de scores voor het sociaal profiel van de rest van het eiland (zoals hierboven is gedaan voor Nieuw Dokkum) is te vinden in bijlage 3. De belangrijkste verschillen tussen beide profielen zullen hieronder besproken worden, maar de profielen zijn grotendeels vergelijkbaar met elkaar.

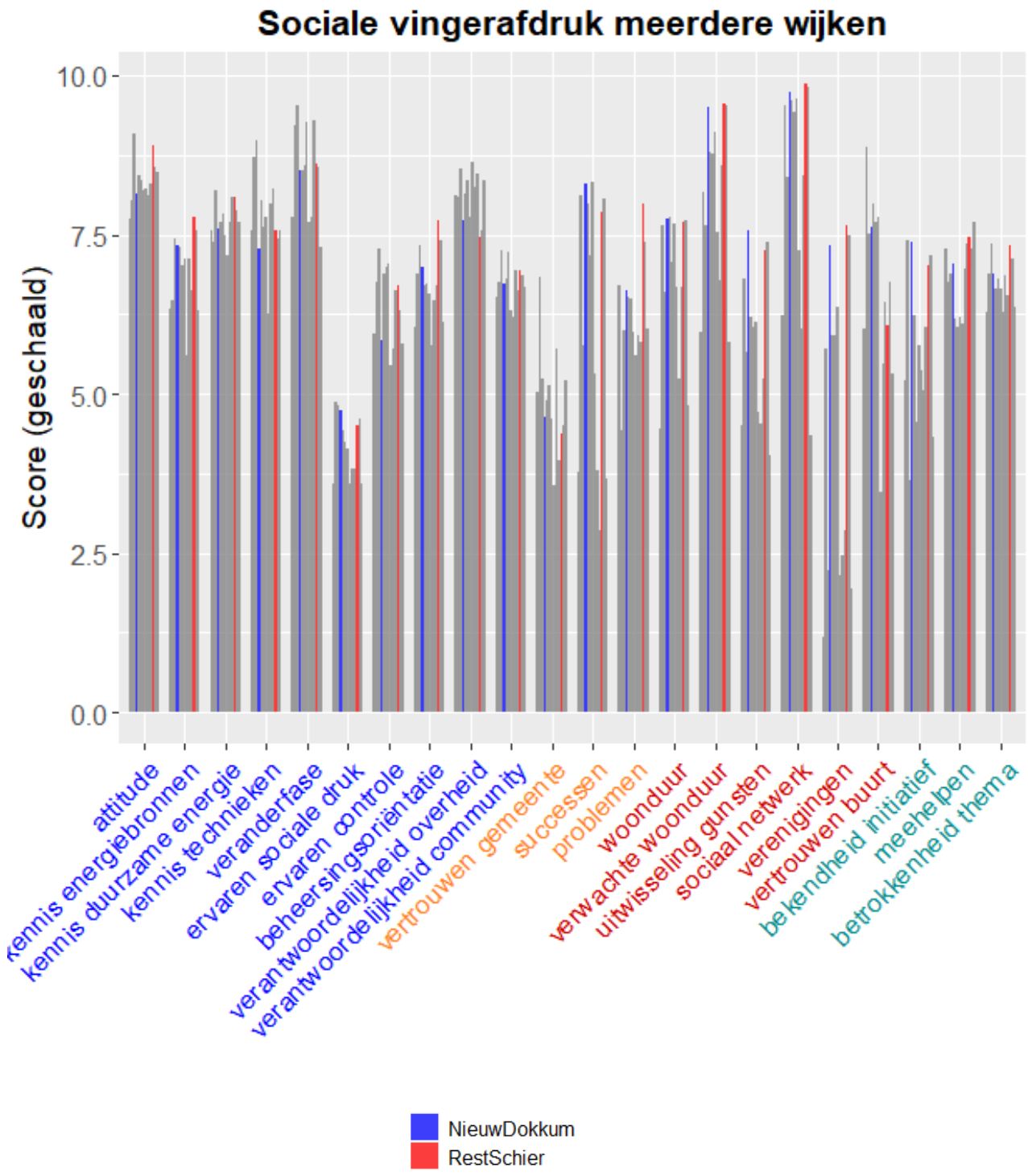

Figuur 1: Het social fingerprint profiel van de wijk Nieuw Dokkum en de rest van het eiland, afgezet tegen 10 referentiecasussen (andere dorpen en wijken in Noord Nederland).

Hieronder volgt een korte duiding van de patronen die in het sociaal profiel van Nieuw Dokkum zichtbaar zijn in vergelijking met de referentiecasussen. Ten eerste laten de sociale invloedfactoren (de rode aspecten op de horizontale x-as) hoge scores zien: men woont gemiddeld relatief lang op Schiermonnikoog, wil er lang blijven wonen, mensen doen relatief veel voor elkaar op het eiland en geven aan elkaar te vertrouwen bij het oplossen van een probleem. Ook kennen veel mensen op het

eiland elkaar en er zijn veel mensen lid van verenigingen. Deze patronen voor sociale cohesie zijn, gezien het leven op een eiland, niet opvallend te noemen. Het is relevant om hierbij op te merken dat er hier steeds is gerefereerd naar het eiland (en niet naar contact met mensen in de wijk, bijvoorbeeld). Het profiel van de rest van het eiland laat voor de meeste sociale cohesie factoren vergelijkbare scores zien, behalve voor onderling vertrouwen: mensen op de rest van het eiland geven aan minder vertrouwen in elkaar te hebben bij het oplossen van een probleem dan bewoners van Nieuw Dokkum.

Van de individuele factoren (blauw op de horizontale x-as) lijkt attitude niet uitgesproken hoog, net als kennis en waargenomen gedragscontrole. De ervaren sociale norm is relatief hoog, waarbij het de vraag is of dit vanuit een positieve sociale norm is, of het ook als daadwerkelijk druk wordt ervaren om te verduurzamen. Beheersingsoriëntatie is relatief hoog, wat betekent dat mensen gemiddeld eerder het idee hebben dat hun eigen individuele bijdrage ertoe doet. Verder schrijven de bewoners van Schiermonnikoog relatief lage verantwoordelijkheid toe aan de overheid voor het verduurzamen van het eiland. Het profiel van de rest van het eiland laat soortgelijke patronen zien; inwoners lijken daar iets meer het idee te hebben dat ze zelf kunnen verduurzamen (waargenomen controle), wat wellicht te maken kan hebben met het grotere aandeel koopwoningen op de rest van het eiland.

Voor de sociale context factoren geldt dat het vertrouwen in de gemeente relatief laag is, ook ten opzichte van referentiecasussen. Ook worden er relatief hoge scores op zowel problemen als successen gevonden. Op de rest van het eiland geven mensen daarnaast vaker aan problemen te ervaren dan in Nieuw Dokkum.

Het project is veelal bekend onder de bewoners van de wijk (bekendheid initiatief), en er willen relatief veel mensen wel of misschien meehelpen om te verduurzamen. Al met al zien we enkele aandachtspunten voor een participatieaanpak, met name gericht op de individuele factoren, maar het algemene beeld is positief te noemen. Het profiel geeft de indruk dat een project als 'Aardgasvrij Eiland' met de juiste aanpak tot goede participatie en voldoende draagvlak zou moeten kunnen leiden.

Verdieping sociaal profiel en draagvlak

Uit bovenstaande analyse met betrekking tot het sociaal profiel blijkt een eerste positieve indruk. Echter, uit de antwoorden op de vragenlijst op een aantal vragen met betrekking tot verduurzaming in het algemeen en het project 'Aardgasvrij eiland' in het bijzonder, alsmede uit een groot aantal gesprekken met inwoners aan de deur (tijdens de rondgang door de wijk met de vragenlijst), blijkt dat het draagvlak voor het project nog klein is en dat veel inwoners nog niet zover zijn dat ze willen (of kunnen) participeren (dus van het gas af willen of kunnen).

Iets minder dan één-derde van alle inwoners weigerde actief de medewerking aan het onderzoek; ze wilden de vragenlijst niet invullen, ondanks dat het relevant was voor de aanpak en keuze van de toekomstige warmtevoorzieningen. De redenen om actief medewerking te weigeren waren in bijna 70% van de gevallen gerelateerd aan het project 'Aardgasvrij eiland' of het vertrouwen in de gemeente. In alle gevallen was het echter duidelijk dat ze er geen zin in hadden om aan een onderzoek naar een duurzaam, gasvrij eiland en hun eigen huis daarin, mee te werken. Minstens voor 70%, maar waarschijnlijk voor bijna iedereen blijkt daar een negatieve houding ten opzichte van het project uit.

Een van de vragen in de enquête luidde "Wat vindt u van het project om Schiermonnikoog gasvrij te maken?". Dit was een open vraag waar inwoners in konden vullen wat ze wilden. In totaal antwoordde 31% dat ze positief over het project zijn ("*goed initiatief en noodzakelijk*"), ruim 16% antwoordde dat ze in de basis positief over het project zijn, maar wel kritisch over de specifieke uitvoering of uitwerking ("*Ik vind de ambitie goed. De aanpak lijkt alleen te versnipperd en voor eilanders wordt het onvoldoende aantrekkelijk gemaakt om in te stappen …*"). Ongeveer 37% was uitgesproken negatief over het project,

6% totaal negatief ("*Onzin, in Duitsland gaan ze over op aardgas omdat het een schone verbranding is.*") en 31% was negatief vanwege specifieke aspecten (financiën, haalbaarheid, snelheid ed.; "*Ik geloof er niet zo in, kosten voor eigen huisbezitters zijn erg hoog*").

De meeste respondenten gaven daarnaast aan niet aanwezig te zijn geweest bij een van de onderdelen van het warmtecafé (50 van de 71). Opvallend is dat meerdere mensen als reden hiervoor aangaven er weinig nut in te zien (13%), weinig vertrouwen te hebben in het project (9%), of het niet relevant of belangrijk te vinden (9%). Dit is opvallend, omdat de plannen voor het project een directe impact zullen hebben op iedereen in de wijk Nieuw Dokkum. De overige respondenten die niet aanwezig waren, gaven aan verhinderd te zijn geweest door andere afspraken of werk (55%). Mensen die wel aanwezig waren bij het warmtecafé gaven in de vragenlijst aan dat ze aanwezig waren vanwege persoonlijke interesse of relevantie, of omdat ze zelf betrokken zijn bij het project.

In totaal zijn 135 inwoners van Nieuw Dokkum gesproken voor de geïnformeerde voorkeuren, waarvan 38 hebben aangegeven dat ze niet mee wilden werken aan het onderzoek. Van 34 huishoudens is niemand gesproken, omdat deze tijdens de deur-aan-deur bezoeken niet thuis waren (deze hebben een vragenlijst in de brievenbus gekregen). In totaal zijn er van de huishoudens waarmee wel is gesproken en die mee wilden werken en van de huishoudens die een vragenlijst in de brievenbus hebben ontvangen, 60 bruikbare reacties ontvangen. In totaal zijn er daarmee gegevens van 98 (38 weigeraars + 60 ingevulde vragenlijsten) van de 169 huishoudens in Nieuw Dokkum. Wanneer de gegevens met betrekking tot de houding ten opzichte van het onderzoek/project 'Aardgasvrij eiland' van zowel de weigeraars als de invullers worden gecombineerd en geëxtrapoleerd naar alle inwoners van de wijk, blijkt de negatieve houding met betrekking tot het van het gas af gaan van Nieuw Dokkum nog duidelijker (zie figuur 2).

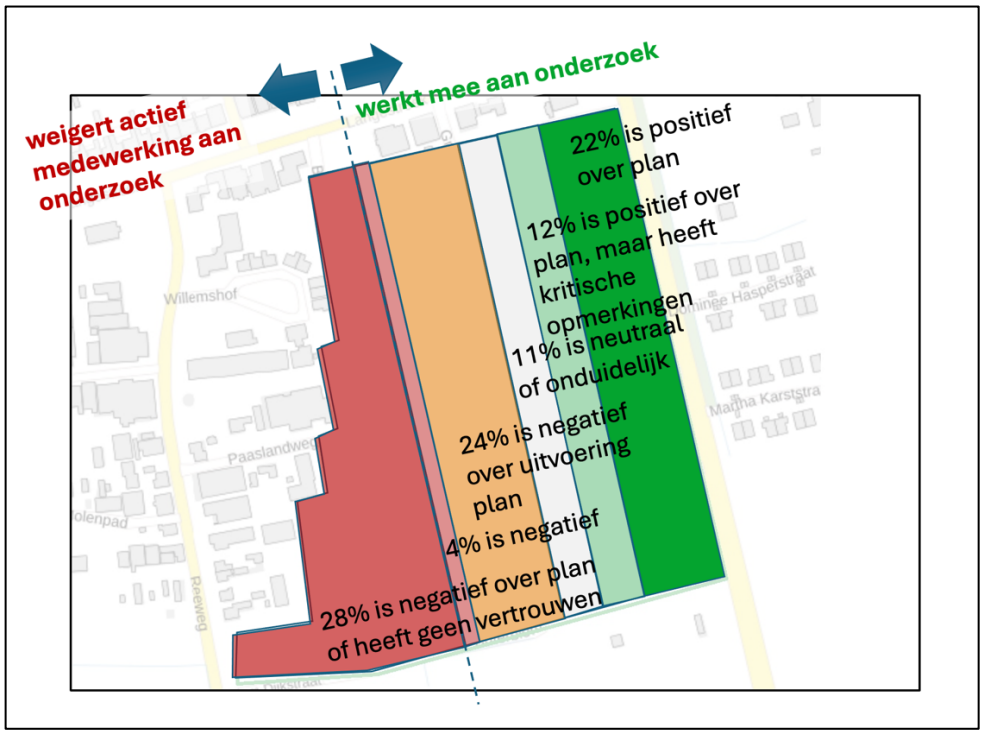

Figuur 2: De houding ten opzichte van het project om Schiermonnikoog gasvrij te maken, schematisch geprojecteerd op de plattegrond van de wijk Nieuw Dokkum. Hiervoor zijn de resultaten van de deurgesprekken met inwoners die niet mee wilden werken aan het ICQ onderzoek en de antwoorden van degenen die wel mee wilden werken op de vraag wat ze vinden van het project om Schiermonnikoog gasvrij te maken, gecombineerd en geëxtrapoleerd naar de hele wijk.

De combinatie van de gesprekken aan de deur met degenen die de enquête niet wilden invullen en de resultaten van de enquête zelf, laten dus zien dat ruim meer dan de helft van alle inwoners een negatieve houding ten opzichte van het project 'gasvrij eiland' hebben en/of de gemeente wantrouwen.

Uit onderzoek is bekend dat een te sterke top-down benadering van grote veranderingen zoals de warmtetransitie, tot een klein draagvlak leidt en dat draagvlak toeneemt naarmate meer over een project wordt gecommuniceerd en inwoners actief participeren in een project. De afgelopen twee jaar is meermaals over het project gecommuniceerd in de Groene Courant, zijn meerdere informatiebijeenkomsten gehouden, hebben twee energie adviseurs en één energiecoach gesprekken gevoerd met inwoners, zijn talkshows gehouden en online terug te kijken en hebben medewerkers van de projectgroep huis-aan-huis gesprekken gevoerd in Nieuw Dokkum. Daarnaast is er een werkgroep opgericht (die ook actief werk levert) om de communicatie en participatie zo goed mogelijk vorm te geven, waarin ook enkele inwoners van de wijk (en van de rest van het eiland) zitting hebben, net zoals in een andere werkgroep die gericht is op de technische aspecten. Kortom, er is veel geïnvesteerd in het betrekken van de inwoners bij het project (wat ook blijkt uit het resultaat dat alle respondenten uit Nieuw Dokkum minimaal van het project gehoord hebben). Dat, gegeven deze aanpak, toch meer dan de helft van de inwoners negatief tegenover het project staat, is opvallend.

Om deze bevindingen wellicht te kunnen verklaren is gekeken naar verschillen tussen groepen. Echter, leeftijd, type huis (huur/koop), inkomen, opleiding en woonduur laten geen significante groepsverschillen zien op de mate waarin men positief of negatief denkt over het project. Overige groepsverschillen zullen in de volgende sectie worden beschreven.

3.3 Enkele specifieke groepen

In het kort

Met betrekking tot de sociale factoren uit het sociaal profiel zijn verschillen tussen groepen geanalyseerd om meer zicht te krijgen op de bevindingen omtrent draagvlak, maar ook om specifiekere aanbevelingen te kunnen doen. Al met al zijn er relevante groepsverschillen op basis van opleidingsniveau en inkomen te onderscheiden, vooral op de individuele factoren zoals attitude, kennis, waargenomen gedragscontrole en betrokkenheid. Dit betekent dat er voor deze groepen andere elementen in een participatieaanpak belangrijk kunnen zijn (bijvoorbeeld wanneer het gaat over informatieoverdracht).

Het verdient aanbeveling om met deze groepsverschillen rekening te houden bij de volgende stappen in het project, door extra acties in te zetten om inwoners met een praktische opleiding, een beneden-modaal inkomen, huurders en eilanders, meer betrokken te krijgen (onder andere in samenwerking met de woningcorporatie en andere stakeholders) door te kijken wat zij nodig hebben en wat zij belangrijk vinden.

Ondanks dat er enkele groepsverschillen zijn gevonden die relevant zijn voor het vervolgtraject, kunnen de negatieve bevindingen omtrent draagvlak niet worden toegeschreven aan een bepaalde groep.

Om meer zicht te krijgen op de bevindingen omtrent draagvlak, zijn structureel de verschillen tussen groepen geanalyseerd. Dit is gedaan in de totale dataset (Nieuw Dokkum en de rest van het eiland gezamenlijk, *n* = 160). Aspecten die zijn onderzocht zijn leeftijd, opleidingsniveau, inkomen, type woning (huurwoning, *n* = 103 vs. koopwoning, *n* = 56) en lengte van wonen op het eiland. Om de overzichtelijkheid te bewaren worden de resultaten alleen weergegeven indien er een verschil tussen groepen aanwezig is.

Een van de observaties uit de gesprekken aan de deur is dat veel oudere inwoners zijn gesproken. Meerdere oudere inwoners hebben aangegeven dat ze niet mee willen doen aan de warmtetransitie, ze geven aan dat ze er niet veel van weten, dat ze vinden dat dat iets is voor de jongere generatie en dat ze op hun leeftijd geen hypotheek meer willen nemen (ze denken dat dat noodzakelijk zal zijn om de noodzakelijke investeringen te kunnen doen). Het is mogelijk dat ouderen over verschillende aspecten anders denken dan jongeren. Om die reden zijn de resultaten telkens uitgesplitst naar leeftijd en is gekeken of er leeftijd gerelateerde verschillen zijn. Om leeftijdsgroepen te creëren, is gekeken naar de verdeling van leeftijd binnen de gehele dataset. De gemiddelde leeftijd is 65 jaar (met een standaarddeviatie van 15.9 jaar). Er is uiteindelijk voor gekozen om drie leeftijdsgroepen te maken (45 jaar en jonger, *n* = 31, tussen de 46 en 64 jaar, *n* = 42 en 65 jaar en ouder, *n* = 76). Gezien de enigszins ongelijke grootte van de groepen is het hierbij belangrijk om de resultaten voorzichtig te interpreteren.

Twee groepen zijn gecreëerd met betrekking tot opleiding: inwoners met een meer praktische opleiding (lagere school, lager beroepsonderwijs, middelbaar (voortgezet of beroeps-) onderwijs afgerond, *n* = 77) zullen worden vergeleken met inwoners met een meer theoretische opleiding (hoger beroepsonderwijs of universiteit, *n* = 74).

Voor inkomensniveau geldt dat er drie groepen zijn gemaakt; beneden modaal (*n* = 47), modaal (*n* = 17) en boven modaal, (*n* = 40) zoals aangegeven in de vragenlijst. Gezien de ongelijke grootte van de groepen is het hier wederom belangrijk om de resultaten enigszins voorzichtig te interpreteren. 41 andere respondenten gaven aan het inkomensniveau niet te weten of niet te willen zeggen, en 15 respondenten hebben deze vraag niet ingevuld.

Er is ten slotte een groepsvariabele gemaakt om de lengte van het wonen op het eiland als groepsindicator te gebruiken (leeftijd – woonduur op Schiermonnikoog). Hierbij zijn drie groepen gehanteerd: mensen die 13 jaar of korter op het eiland wonen (*n* = 48), mensen die er langer dan 13 jaar wonen (*n* = 70) en mensen die er hun hele leven al wonen (*n* = 30). Hierbij is ook te zien dat de groepen enigszins ongelijk verdeeld zijn. Ook zijn er correlatieanalyses uitgevoerd tussen de duur dat inwoners op Schiermonnikoog wonen en verschillende variabelen uit het sociaal profiel die relevant zijn voor draagvlak (waaronder de houding ten opzichte van het project en vertrouwen).

Betrokkenheid

Betrokkenheid bij het thema is ten opzichte van andere casussen gemiddeld te noemen (zie figuur 1). Het gaat bij deze factor over zaken als zelf iets willen doen om Schiermonnikoog te verduurzamen, met dorpsgenoten in gesprek willen over het onderwerp, het nodig vinden om Schiermonnikoog te verduurzamen en interesse in het onderwerp duurzaamheid. Hierbij worden verschillen tussen groepen gevonden, behalve tussen leeftijdsgroepen. Ten eerste geven mensen met een meer praktische opleiding aan minder betrokkenheid te ervaren (gemiddelde score 3.3) dan mensen met een meer theoretische opleiding (gemiddelde score 3.8). Ook beneden modaal inkomensgroepen voelen zich minder betrokken bij het thema (gemiddelde score 3.3) dan mensen met een (boven) modaal inkomen (gemiddelde score 4.0). Daarnaast is er een verschil tussen huurders en eigenaar-bewoners gevonden: huurders voelen zich minder betrokken dan eigenaar-bewoners (gemiddelde score 3.3 vs. 3.7). Ten slotte maakt het ook uit hoelang men op het eiland woont: inwoners die op

Schiermonnikoog zijn geboren geven aan het minst betrokken te zijn (3.1), vergeleken met inwoners die er langer dan 13 jaar wonen (3.5) en inwoners die er korter dan 13 jaar wonen (3.9). Het verdient aanbeveling om met deze groepsverschillen rekening te houden bij de volgende stappen in het project, door extra acties in te zetten om inwoners met een praktische opleiding, een beneden-modaal inkomen, huurders en eilanders, meer betrokken te krijgen (onder andere in samenwerking met de woningcorporatie) door te kijken wat zij nodig hebben en wat zij belangrijk vinden.

Waargenomen gedragscontrole

Naast betrokkenheid laat ook waargenomen gedragscontrole (de mate waarin men denkt zelf stappen te kunnen zetten om te verduurzamen) relevante groepsverschillen zien: zo ervaren huurders significant lagere gedragscontrole (gemiddelde score 2.7) dan eigenaar-bewoners (gemiddelde score 3.4). Ook voor opleidingsniveau geldt dat er groepsverschillen zijn: praktisch opgeleiden scoren hier lager op (gemiddelde score 3.0) dan theoretisch opgeleiden (gemiddelde score 3.4). Voor inkomen gelden ook significante groepsverschillen op waargenomen gedragscontrole: inwoners met een beneden modaal inkomen geven aan minder controle te ervaren (gemiddelde score = 2.8) vergeleken met inwoners met een modaal (gemiddelde score = 3.3) of boven modaal inkomen (gemiddelde score = 3.6).

Voor leeftijd wordt er geen significant verschil gevonden op de schaal waargenomen gedragscontrole, maar wel op twee items, namelijk op het idee voldoende kennis en middelen te hebben om maatregelen te kunnen nemen om het huis te verduurzamen en op de vraag om er extra voor te betalen waarbij de groep oudere bewoners steeds hoger scoort dan de overige twee leeftijdsgroepen. Vooral huurders, mensen met een praktische opleiding dan wel lager inkomen en tot op zekere hoogte ook jongere inwoners, kunnen dus baat hebben bij informatie en handelingsperspectief om het huis te verduurzamen.

Opleiding en inkomen

Als er wordt gekeken naar verschillen tussen opleidingsniveau, dan worden de volgende groepsverschillen gevonden: Mensen met een praktische opleiding wonen gemiddeld langer op het eiland (40 jaar) dan mensen met een theoretische opleiding (24 jaar). Ook zijn zij minder vaak lid van een vereniging op Schiermonnikoog dan mensen met een theoretische opleiding (p <.05) en geven zij vaker aan iets minder mensen te kennen op het eiland (p = .065).

Naast waargenomen gedragscontrole en betrokkenheid zoals hierboven omschreven, zijn er ook op vijf andere individuele factoren significante verschillen gevonden: bewoners met een praktische opleiding vinden verduurzaming minder belangrijk (attitude: gemiddelde 4.07 vs. gemiddelde 4.57 voor mensen met een theoretische opleiding) en zijn minder bekend met technieken (gemiddelde 2.72 vs. gemiddelde 3.24). Daarnaast hebben praktisch opgeleiden een lagere intentie om binnen een jaar of vijf jaar hun huis (verder) te verduurzamen dan theoretisch opgeleiden (gemiddelden 3.8 en 4.4 voor praktisch opgeleiden tegenover gemiddelden 4.9 en 5.9 voor theoretisch opgeleiden). Praktisch opgeleiden schrijven daarnaast minder verantwoordelijkheid voor de verduurzaming toe aan de community (gemiddelde 3.1) dan theoretisch opgeleiden (gemiddelde 3.7), waarbij het vooral gaat om lagere scores op de eigen verantwoordelijkheid en die van mensen in de buurt. Ook de verantwoordelijkheid voor de gemeente als los item laat verschillen zien: Mensen met een praktische opleiding schrijven ook minder verantwoordelijkheid voor verduurzaming (gemiddelde 3.7) toe aan de gemeente dan theoretisch opgeleiden (gemiddelde 4.1). Ten slotte hebben mensen met een theoretische opleiding meer het idee dat hun individuele bijdragen ook daadwerkelijk effect hebben (locus of control, gemiddelde 3.9) vergeleken met mensen met een praktische opleiding (gemiddelde 3.5).

Qua participatie lijkt het er op dat theoretisch opgeleiden vaker willen meehelpen dan praktisch opgeleiden en theoretisch opgeleiden geven ook vaker aan dat zij actief betrokken zijn bij het project, vergeleken met praktisch opgeleide mensen. Beide resultaten zijn niet statistisch significant ($p < .10$), maar de patronen zijn desalniettemin relevant.

Wanneer wordt gekeken naar verschillen tussen inkomensgroepen, is ten eerste te zien dat mensen met een hoger inkomen vaak korter op het eiland wonen vergeleken met de andere twee inkomensgroepen. Net als voor opleidingsniveau, zijn er vooral verschillen op de individuele factoren gevonden (naast betrokkenheid en waargenomen gedragscontrole). Mensen met een beneden modaal inkomen vinden verduurzaming minder belangrijk dan de overige twee inkomensgroepen (gemiddelde 4.2 tegenover 4.6 voor de andere twee groepen), zijn minder bekend met de technieken (gemiddelde 2.8 tegenover 3.0 en 3.4 voor de andere twee groepen), en hebben relatief minder vaak actie ondernomen om hun huis te verduurzamen dan mensen met een modaal of boven modaal inkomen en zijn ook minder van plan om dit binnen vijf jaar te doen. De eigen verantwoordelijkheid voor de energietransitie wordt door mensen met een beneden modaal inkomen het laagst ingeschat (gemiddelde 3.2) vergeleken met mensen met een modaal, dan wel boven modaal inkomen (gemiddelden 3.6 en 4.0, respectievelijk). Ten slotte blijkt ook hier dat mensen met een hoger inkomen meer het idee hebben dat hun individuele bijdragen ook daadwerkelijk effect hebben (locus of control, gemiddelde 4.0) dan mensen met een beneden modaal of modaal inkomen (gemiddelden 3.6 en 3.4, respectievelijk).

Al met al zijn er relevante groepsverschillen op basis van opleidingsniveau en inkomen te onderscheiden, vooral op de individuele factoren zoals attitude, kennis en locus of control. Dit betekent dat er voor deze groepen andere elementen in een participatieaanpak belangrijk kunnen zijn (bijvoorbeeld wanneer het gaat over informatieoverdracht).

Type woning (huur- vs. koopwoning)

Het is goed denkbaar dat opleidingsniveau en inkomen met elkaar verweven zijn, evenals de observatie of men in een huur- of koopwoning woont. Met betrekking tot dit laatste aspect zijn er ook enkele groepsverschillen gevonden. Huurders kennen iets vaker minder mensen ($p < .05$) en geven iets vaker aan dat zij vertrouwen hebben in hun buurtgenoten bij het oplossen van een probleem ($p = .084$) vergeleken met eigenaar-bewoners. Ook benoemen huurders relatief vaker dat zij geen problemen ervaren in de buurt. Huurders geven daarnaast aan dat zij verduurzaming minder belangrijk vinden (gemiddelde 4.0) vergeleken met eigenaar-bewoners (gemiddelde 4.5) en hebben zij minder vaak actie ondernomen om hun huis te verduurzamen en zijn zij dit ook minder snel van plan binnen één of vijf jaar. Zij leggen tevens de verantwoordelijkheid meer bij energiebedrijven (gemiddelde 3.9) en minder bij zichzelf (gemiddelde 3.2) vergeleken met eigenaar-bewoners (gemiddelden 3.3 en 3.7, respectievelijk). Ten slotte bleek uit de analyses dat relatief veel eigenaar-bewoners vaker aangeven mee te willen helpen (wellicht door de hogere ervaren gedragscontrole): 51 van de 89 eigenaar-bewoners geeft aan mee te willen helpen, tegenover 12 van de 48 huurders.

Ouderen

Schiermonnikoog heeft een relatief grote groep oudere inwoners en wijkt daarin af van bijvoorbeeld het gemiddelde van Nederland. In figuur 3 staat de samenstelling van de bevolking weergegeven. In de figuur is eveneens de verdeling van de inwoners uit Nieuw Dokkum die de vragenlijsten hebben ingevuld naar leeftijdscategorie weergegeven. Te zien is dat de groep inwoners die de vragenlijst ingevuld heeft de samenstelling van de gehele bevolking van het eiland redelijk benaderd en representatief kan worden geacht met betrekking tot leeftijd.

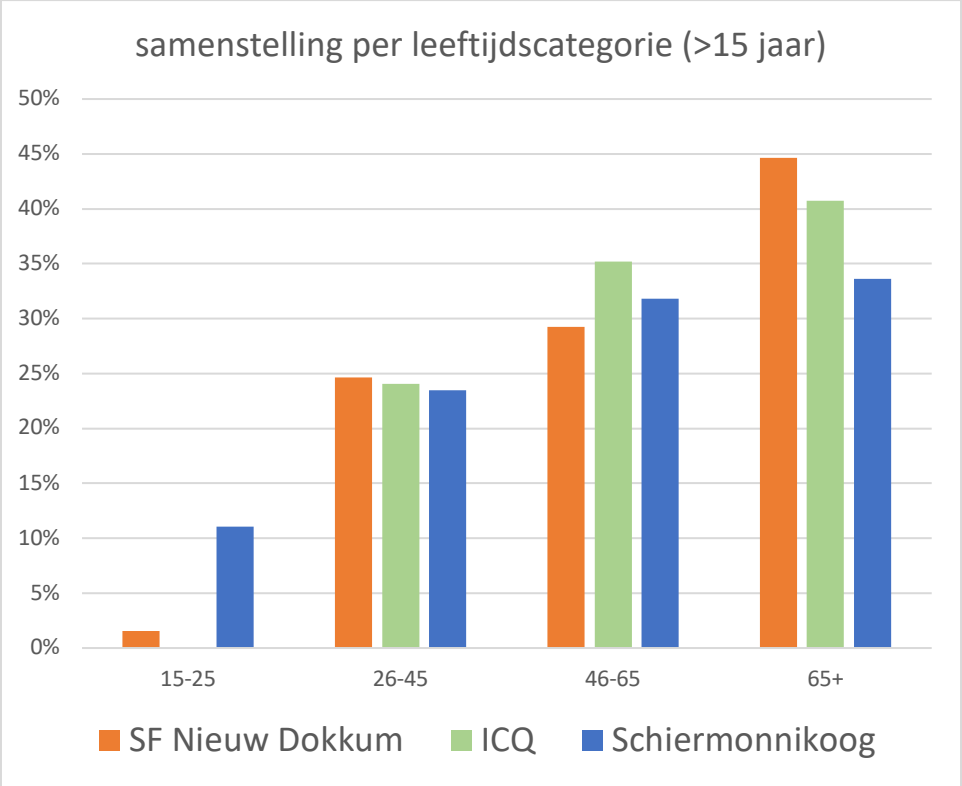

Figuur 3 Samenstelling bevolking Schiermonnikoog naar leeftijdsgroep (bron: CBS) en de leeftijd-samenstelling van de inwoners die de vragenlijst van het bevolkingsonderzoek in Nieuw Dokkum hebben ingevuld (SF Nieuw Dokkum) en de inwoners die de vragenlijst voor de geïnformeerde voorkeuren in Nieuw Dokkum hebben ingevuld (ICQ).

Het enige groepsgerelateerde verschil dat is gevonden refereert naar onderlinge uitwisseling. Ten eerste is er een negatieve correlatie tussen leeftijd en onderlinge uitwisseling (r = -.41, p<.001), wat betekent dat een hogere leeftijd gepaard gaat met minder ervaren onderlinge uitwisseling. Ook als we drie leeftijdsgroepen (20-45 jaar vs. 46-65 jaar vs. 66+-ers) vergelijken zien we dit patroon: oudere bewoners rapporteren dat ze minder ervaren dat men iets voor elkaar doet (gemiddelde score 3.52) vergeleken met de andere twee groepen (gemiddelde score 4.08 en 3.98).

Hoewel uit de gesprekken aan de deur is gebleken dat in de volgende stappen in het project extra aandacht voor ouderen gewenst is, omdat een deel daarvan aangeven dat ze niet mee willen (of kunnen) doen in het project om van het aardgas af te gaan, blijkt uit de resultaten van de vragenlijsten geen grote verschillen tussen verschillende leeftijdsgroepen. De relatief negatieve houding ten opzichte van het project kan ook niet verklaard worden door leeftijd (zie figuur 4).

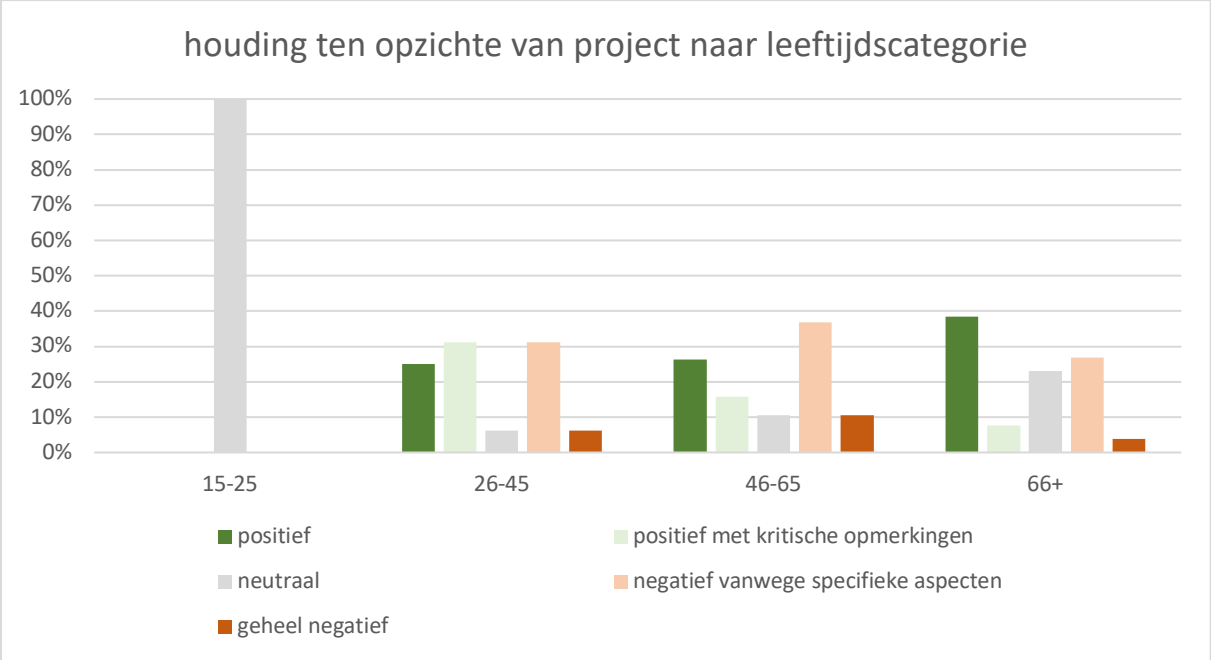

Figuur 4 De houding ten opzichte van het project om Schiermonnikoog gasvrij te maken afgezet tegen leeftijd. N.B. de hoge score voor de categorie 'neutraal' voor 15 tot 25 jarigen wordt veroorzaakt door de kleine omvang van de groep van die leeftijd (1 persoon).

Oorspronkelijke bewoners en 'import'

Ook is gekeken naar de verschillen tussen groepen mensen die kort, dan wel lang op het eiland wonen. Dit is eerst alleen binnen Nieuw-Dokkum gedaan. In verband met het hoge gemiddelde is ervoor gekozen om groepen te definiëren van mensen die 16 jaar of korter op het eiland wonen (24 personen) en mensen die er langer dan 16 jaar wonen.

Hieruit blijkt dat mensen die 16 jaar of korter op het eiland wonen, vaker aangeven minder vertrouwen in de gemeente te hebben (14 keer, ten opzichte van 7 mensen die aangeven dit vertrouwen wel te hebben). Voor mensen die langer dan 16 jaar op het eiland wonen, zien we dat dit patroon andersom is; meer mensen geven aan wél (26 personen) dan geen (17 personen) vertrouwen te hebben in de gemeente.

Daarnaast wordt gevonden dat mensen die langer op het eiland wonen minder controle ervaren op hun gedrag (dit impliceert een behoefte aan handelingsperspectief) dan mensen die er relatief kort wonen (gemiddelde score 2.74 vs 3.24), en dat mensen die langer op het eiland wonen minder vinden dat de community verantwoordelijk is voor de energietransitie (gemiddelde score 3.17 vs. 3.69).

Uit de deurgesprekken is daarnaast gebleken dat er door sommige inwoners een verschil gemaakt wordt tussen wat zij oorspronkelijke eilanders noemen en gemigreerde inwoners van de vaste wal. Ook uit de gesprekken met stakeholders blijkt hetzelfde. Uit de deurgesprekken blijkt dat sommige oorspronkelijke eilanders de houding tegenover het project koppelen aan het oorspronkelijk eilanderschap of een import-eilander zijn. Het zijn in hun ogen de voormalige bewoners van het vasteland die nu op Schiermonnikoog wonen die de verduurzamingsprojecten een warm hart toedragen en actief ondersteunen. Deze betreffende oorspronkelijke inwoners staan meer negatief tegenover de verduurzamingsprojecten.

Dit wordt bevestigd door enkele groepsverschillen die worden gevonden binnen de gehele dataset. In dit geval zijn er drie groepen gemaakt: geboren eilanders, mensen die er al lang wonen (14 jaar of langer, maar niet hun hele leven) en mensen die er korter dan 14 jaar wonen. Deze analyse bevestigt dat inwoners die geboren zijn op het eiland, het minst betrokken zijn bij de verduurzaming van het eiland (gemiddelde 3.1 vs. 3.8 en 3.5 voor de groepen die langere of kortere tijd van hun leven op Schiermonnikoog wonen).

Verantwoordelijkheid voor de energietransitie wordt door de geboren eilanders en door mensen die langer op het eiland wonen minder toegeschreven aan de community (beide gemiddelden 3.3) vergeleken met de groep die er het meest kort woont (0-13 jaar). Ook aan de overheid wordt er minder verantwoordelijkheid toegeschreven door de oorspronkelijke bewoners (gemiddelde 3.4) vergeleken met de andere twee groepen (3.7 en 4.0).

Daarnaast hebben geboren eilanders minder het idee dat hun individuele acties bijdragen aan een groter geheel (locus of control, gemiddelde 3.3) vergeleken met de andere twee groepen (gemiddelden 3.7 en 3.9). Ten slotte geven geboren eilanders minder vaak aan actief betrokken te zijn bij het project en geven zij relatief iets vaker aan dat zij het project slechts van naam kennen. Dit impliceert dat geboren eilanders minder goed van het project afweten dan de andere twee groepen.

Ondanks dat er enkele groepsverschillen zijn gevonden die relevant zijn voor het vervolgtraject, lijkt het erop dat we de negatieve bevindingen omtrent draagvlak niet kunnen toeschrijven aan een bepaalde groep. Een passende verklaring voor de eerdergenoemde negatieve houding ten opzichte van het project is uit de analyse van verschillende groepen dus niet naar voren gekomen. Vooralsnog is er met de data geen volledig sluitende verklaring gevonden voor de discrepantie tussen het sociale profiel en de houding tegenover het project en de discrepantie tussen de focus vanuit de projectorganisatie op communicatie naar inwoners en het betrekken van inwoners en de houding tegenover het project.

4. Geïnformeerde voorkeuren drie technieken

4.1 Belangrijke aspecten voor inwoners

De ICQ is ingevuld door 60 bewoners van de wijk Nieuw-Dokkum, waaronder 30 huurders en 30 eigenaar-bewoners. Respondenten zijn gemiddeld 59 jaar oud (standaarddeviatie 14.8) en de meeste mensen hebben een MBO (*n* = 20) of HBO (*n* = 14) opleiding afgerond.

Net als bij de social fingerprint vragenlijst, zijn de resultaten van de ICQ gebaseerd op de antwoorden van de bewoners die wel deel hebben genomen. Het is relevant te bedenken dat we van degenen die niet deel hebben genomen, niet weten wat ze vinden, behalve dan van degenen die actief hun medewerking weigeren (met opgaaf van redenen in de gesprekken aan de deur).

Aspecten die belangrijk worden gevonden

In de ICQ vragenlijst met betrekking tot de technische voorkeuren is gevraagd om aan te geven welke aspecten bewoners belangrijk vinden in de besluitvorming voor de keuze voor de nieuwe warmtetechniek. Als antwoord konden ze kiezen uit een aantal voorbenoemde aspecten, maar ook een eigen aspect als vrije invoer benoemen. Voor huiseigenaren zijn meer aspecten opgenomen, aangezien voor hen ook de investering in de aanschaf en installatie van belang kunnen zijn, waar dat voor huurders niet van belang is. De scores zijn weergegeven in figuur 5. Voor zowel huurders als eigenaren springt het aspect geluidsoverlast er duidelijk uit.

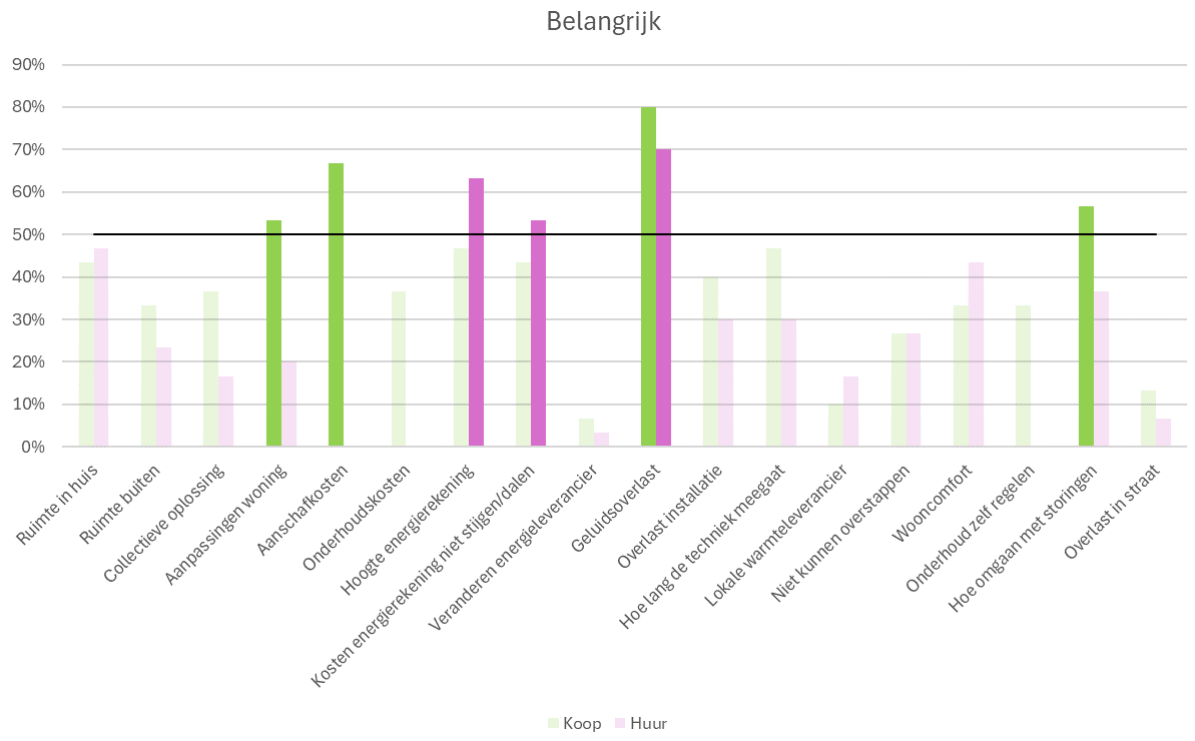

Figuur 5: Antwoorden op de vraag welke aspecten inwoners belangrijk vinden voor de besluitvorming over de nieuwe warmtetechniek. De aspecten die door meer dan de helft van de inwoners zijn genoemd, dus belangrijk vinden, zijn in een fellere kleur weergegeven. Onderscheiden naar huur en koop huizen.

Op de tweede plaats worden de kostenaspecten van belang gevonden. Voor de eigenaren ligt daarbij de nadruk op de kosten van de investering voor de aanschaf en installatie (die huurders niet hoeven te maken), voor de huurders ligt de nadruk op de kosten van het gebruik (die ook de eigenaren niet onbelangrijk vinden). Voor eigenaren geldt dat ze het ook belangrijk vinden als er eventuele aanpassingen aan hun woning gedaan zouden moeten worden (niet alleen gerelateerd aan kosten, maar ook aan bijv. mogelijke overlast). Verder geven inwoners aan dat de manier waarop er met storingen wordt omgegaan van belang is, voor eigenaar-bewoners is dit het sterkst. Ten slotte valt de ruimte die de nieuwe techniek in het huis vraagt op. Ook dat aspect wordt als relatief belangrijk door beide groepen benoemd.

Dit alles betekent dat beide groepen vinden dat in de keuze voor een nieuwe warmtetechniek, vooral rekening moet worden gehouden met de mate waarin een techniek leidt tot geluidsoverlast, de kosten die de techniek met zich meebrengt (zowel wat betreft investeringen als gebruik), de wijze waarop met storingen wordt omgegaan, het ruimtebeslag binnenshuis en eventuele aanpassingen in huis. Het gegeven dat de kosten een belangrijk aspect worden gevonden sluit aan bij de observatie dat de veronderstelde hoge kosten voor een deel van de inwoners reden is voor een negatieve houding ten opzichte van het project.

Aspecten die onbelangrijk worden gevonden

In de vragenlijst is ook gevraagd om aan te geven welke aspecten voor inwoners juist niet belangrijk zijn in de keuze voor een nieuwe warmtetechniek. Daarbij waren de antwoordmogelijkheden gelijk aan die van de vraag naar wat inwoners belangrijk vinden. De resultaten zijn weergegeven in figuur 6, waarin duidelijk zichtbaar is dat inwoners duidelijk minder vaak hebben aangegeven dat een aspect onbelangrijk wordt gevonden. Oftewel, over het algemeen benoemen veel inwoners verschillende aspecten expliciet als belangrijk, maar de niet als expliciet belangrijk benoemde aspecten kunnen niet zomaar uit de afweging voor een techniek worden weggelaten - zo onbelangrijk zijn ze niet.

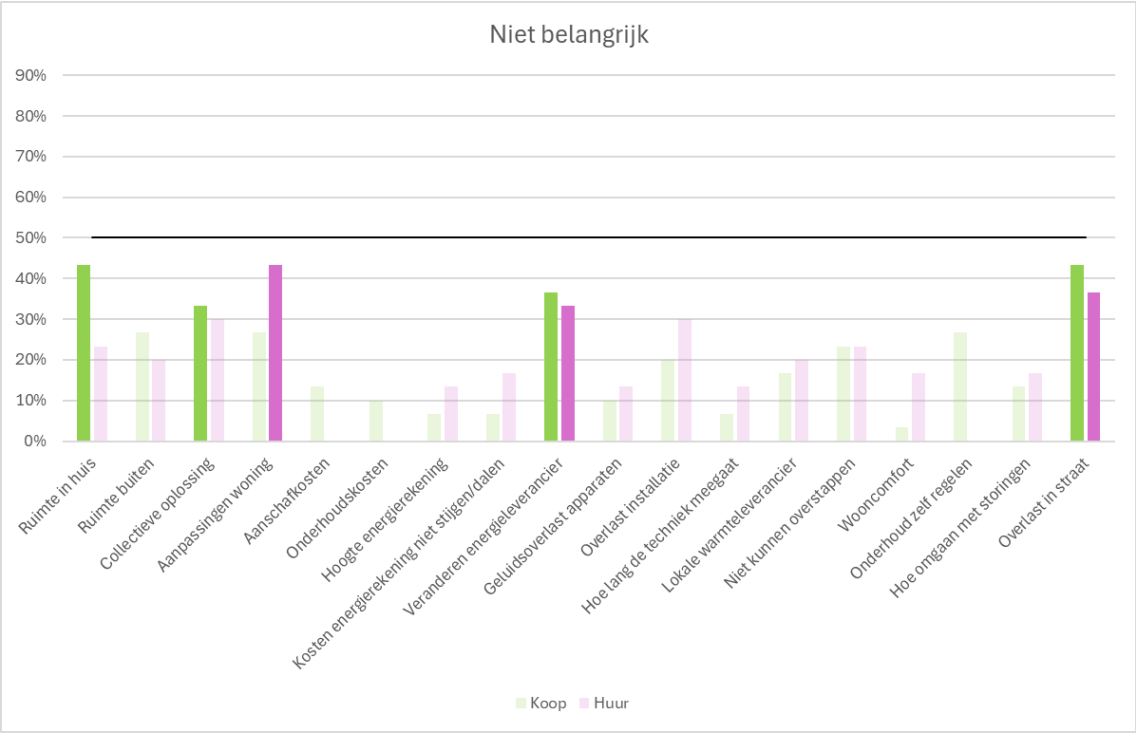

Figuur 6: Antwoorden op de vraag welke aspecten inwoners NIET belangrijk vinden voor de besluitvorming over de nieuwe warmtetechniek. De aspecten die het meest zijn genoemd, dus het minst belangrijk worden gevonden, zijn in een fellere kleur weergegeven. Onderscheiden naar huur en koop huizen.

De resultaten van wat als onbelangrijk wordt gezien, vormen een minder goed bruikbare ondersteuning voor de keuze voor een nieuwe warmtetechniek, omdat de meest genoemde aspecten door een behoorlijke minderheid van de inwoners wordt genoemd. De resultaten sluiten wel goed aan bij de belangrijke aspecten; de belangrijkste aspecten worden slechts door een klein aantal inwoners expliciet als onbelangrijk benoemd.

De aspecten die het meest als onbelangrijk worden genoemd zijn overlast door werkzaamheden aan de straat, het mogelijkerwijs moeten veranderen van energieleverancier, het kiezen van een collectieve oplossing en voor huurders of er aanpassingen aan de woning nodig zijn.

Deze resultaten geven geen aanleiding tot een andere conclusie met betrekking tot wat belangrijk wordt gevonden. Als in de keuze voor een nieuwe techniek de mogelijke opties verschillen wat betreft de werkzaamheden die in de straat moeten worden uitgevoerd, het veranderen van energieleverancier en de mate waarin het een collectieve (versus individuele) oplossing is, dan zouden die kenmerken een minder grote rol in de keuze spelen.

Verschil met gas

Een aantal aspecten verschillen niet tussen de drie opties die zijn voorgelegd, maar zijn wel als voorwaarden voor de techniekkeuze benoemd. Die voorwaarden zijn dat de nieuwe warmtetechniek zal leiden tot een reductie van CO2 uitstoot, dat het elektriciteitsnetwerk het aankan, dat het niet duurder zal zijn dan verwarmen met gas, dat woningen goed geïsoleerd moeten zijn en dat radiatoren in de woningen geschikt zijn voor de betreffende techniek. Expliciet is aangegeven dat indien de beoogde nieuwe techniek een substantiële CO2-uitstoot heeft, of het elektriciteitsnetwerk het niet aankan of als het duurder is dan verwarmen met gas, dat die techniek dan niet zal worden ingevoerd. Wat betreft de isolatie en de radiatoren is aangegeven dat dit niet tot verschillende acties leidt voor de verschillende opties. Als een woning onvoldoende geïsoleerd is, zal deze geïsoleerd moeten worden, ongeacht de techniekkeuze.

De inwoners hebben aangegeven in de vragenlijst hoe belangrijk ze de verschillen met het verwarmen met gas vinden. Alle voorwaarden worden door een meerderheid van de inwoners genoemd, het meest wordt genoemd dat het niet duurder moet zijn dan gas (zie figuur 7).

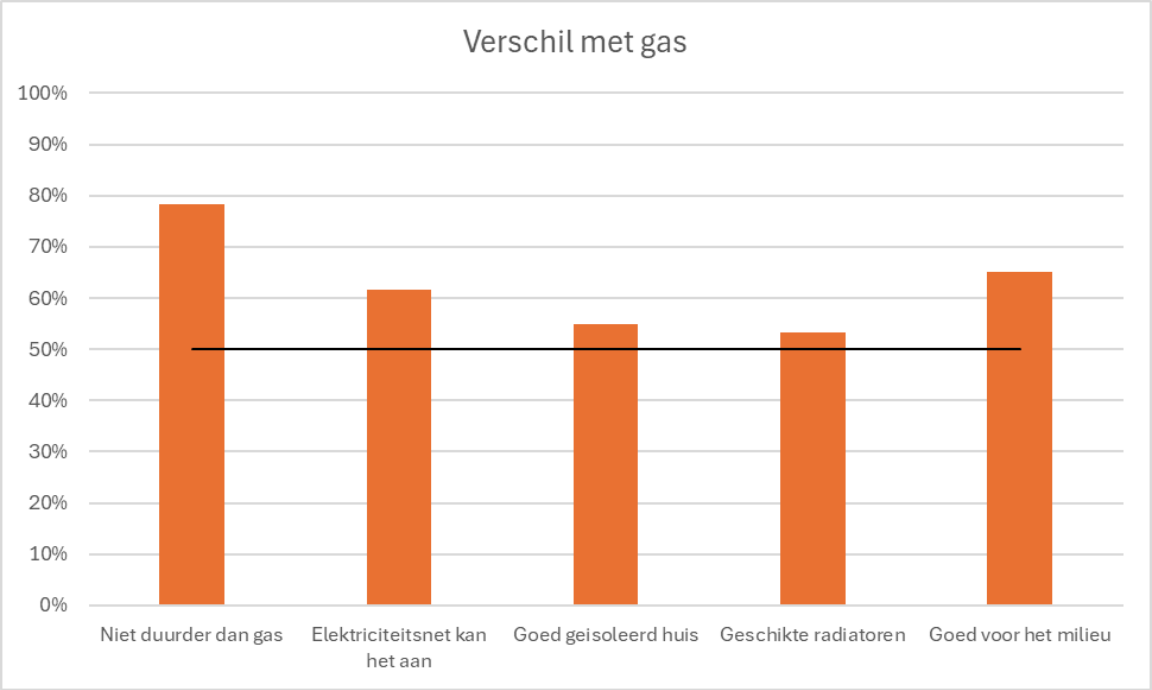

Figuur 7: Mate waarin verschillen van de nieuwe warmtetechniek met de verwarming met aardgas belangrijk worden gevonden.

De beloftes die zijn gedaan met betrekking tot deze voorwaarden zullen natuurlijk nagekomen moeten worden, maar het belang daarvan blijkt nog nadrukkelijker uit deze antwoorden. Daar komt bij dat inwoners het relatief belangrijk vinden dat hun woning voldoende geïsoleerd is voor de nieuwe warmtetechniek en dat hun radiatoren geschikt zijn. Dit kan niet helpen om de keuze voor een nieuwe techniek te maken, maar het is wel van belang dit te realiseren, omdat noodzakelijke aanpassingen door een belangrijk deel van de inwoners niet positief zullen worden ontvangen.

4.2 Geïnformeerde voorkeuren: Vrije inbreng

Aan het eind van de vragenlijst is aan de inwoners de gelegenheid geboden om aanvullend aan alle antwoorden en toelichtingen die ze al hebben gegeven, nog ideeën of wensen voor het duurzaam maken van hun woning, wijk of eiland, op te schrijven. Ook na de vragen over wat men al dan niet belangrijk vindt, kon men een toelichting geven.

De inwoners die daar iets hebben ingevuld, hebben daar over het algemeen onderstreept wat voor hen van belang is, en wat in de eerdere resultaten al is vermeld (bijvoorbeeld dat de kosten niet te hoog moeten zijn, of dat het belangrijk is dat er snel op storingen kan worden gereageerd door een monteur op het eiland). Enkele inwoners geven aan dat ze in de uitvoering van de nieuwe warmtetechniek graag maatwerk per woning zouden willen zien. Hieronder volgen enkele quotes ter illustratie van de bovengenoemde resultaten:

“De werking en de kosten op de lange termijn zijn voor mij belangrijk, zo zuinig mogelijk op alle fronten”.

“ik wil zelf bepalen hoeveel water ik gebruik en hoe vaak of hoe lang ik douche bijvoorbeeld”.

“ik betaal nu 100 euro voor gas en stroom per maand. Ik zou veel moeten investeren en dan veel duurder uit zijn. Wie gaat daar voor kiezen?”

“Bij storingen: hoe lang duurt het voordat ze op het eiland zijn? Uit ervaring met andere bedrijven weten we dat we altijd langer moeten wachten dan als je op de wal woont”.

“Voor het krijgen van een duurzame oplossing is enig ingrijpen aan de toevoer noodzakelijk, ik heb er vertrouwen in dat dit zo goed mogelijk zal worden aangepakt met de kortst mogelijke overlast. enige overlast is niet te vermijden en acceptabel bij een duurzamere oplossing van de verwarming van huizen en water".

“Het moet beslist niet tot geluidsoverlast en hogere maandelijkse kosten leiden !!!!!!”

“Het moet aantrekkelijker en makkelijker gemaakt worden om hierin mee te gaan, zowel financieel als qua service en begeleiding. Daarnaast is het nog geen 'proven technology' en kunnen de vooruitzichten wijzigen. Zie wat er nu met zonnepanelen en teruglevering gebeurt.”

“Gasleidingen niet verwijderen, zou altijd nog gebruikt kunnen worden voor waterstofgas. - Ga echt per huis kijken wat er mogelijk is en neem de mensen stap voor stap mee. Anders haken ze af.”

“Dat je na verloop van tijd niet ineens duurder uit bent dan met gas door o.a. vaste lasten of ook al doe je zuiniger je o.a. door terugleveringskosten duurder uit bent. - storingsmonteur op het eiland. (niet afhankelijk van de veerboot) - Kan het elektriciteitsnet (van/naar) het eiland het verwerken? - geluidsoverlast/verbruik (lucht-water) warmtepomp? --> monotoon geluid??”

“Als er niet wordt gekozen voor een warmtenet, waar gaat al het geld voor de subsidie dan heen? Krijgt ieder huishouden geld voor investeringen?!”

4.3 Geïnformeerde voorkeuren: algemene waardering drie technieken

In de vragenlijst is daarnaast per techniek (nadat informatie is gegeven en is gevraagd in hoeverre verschillende kenmerken worden gezien als voordelen of nadelen) gevraagd om een totaaloordeel over de techniek te geven, op een schaal van 1 tot 10 (hoe hoger het cijfer, hoe meer iemand het een goede mogelijkheid vindt).

De totaaloordelen van de drie technieken staan weergegeven in tabel 2. Het is van belang te beseffen dat we met deze vraag naar een totaaloordeel niet hebben gevraagd om een keuze voor één van de drie mogelijke opties te maken. Dat betekent dat de techniek met het hoogste gemiddelde totaaloordeel niet noodzakelijkerwijs ook de techniek is die de inwoners zouden kiezen als hen gevraagd zou worden om een keuze voor één van de drie te maken. In combinatie met de verderop beschreven beoordeling van voor-en nadelen van de verschillende kenmerken van de drie technieken, geeft het totaaloordeel wel een beeld van de wenselijkheid ervan.

Tabel 22 Totaaloordelen van de drie warmtetechnieken, verdeeld naar huurders en eigenaren van koopwoningen.

		warmteketel met aansluiting op warmtenet	lucht-water warmtepomp	elektrische warmtepomppaneel
huurwoning	Gemiddeld oordeel	**5,10**	**4,76**	**5,43**
	Aantal inwoners	29	29	30
	Standaarddeviatie	2,83	2,46	2,54
koopwoning	Gemiddeld oordeel	**5,77**	**4,07**	**5,63**
	Aantal inwoners	30	30	30
	Standaarddeviatie	2,36	2,18	2,5
Totaal	Gemiddeld oordeel	**5,44**	**4,41**	**5,53**
	Aantal inwoners	59	59	60
	Standaarddeviatie	2,6	2,33	2,5

Hoewel er enige verschillen zichtbaar zijn tussen huurders en eigenaren van koopwoningen, zijn deze verschillen niet-significant; er is dus geen verschil in totaaloordeel tussen eigenaren en huurders. Er worden ook geen significante verschillen gevonden als we kijken naar leeftijd en opleidingsniveau.

Zowel voor eigenaren als voor huurders (en dus ook voor beiden samen) is het totaaloordeel voor de lucht-water warmtepomp van rond de 4 duidelijk lager dan voor de beide andere technieken. De warmteketel met aansluiting op het warmtenet en het elektrisch warmtepomppaneel krijgen een vergelijkbaar totaaloordeel (5.4 en 5.5).

Een gemiddeld cijfer als totaaloordeel zegt niet alles. Wat tevens van belang is, is hoe dat gemiddelde is opgebouwd, dus welke individuele oordelen er zijn gegeven door de inwoners en daarmee de spreiding van de gegeven antwoorden. Dit is voor huurders en eigenaren samen weergegeven in figuur 8.

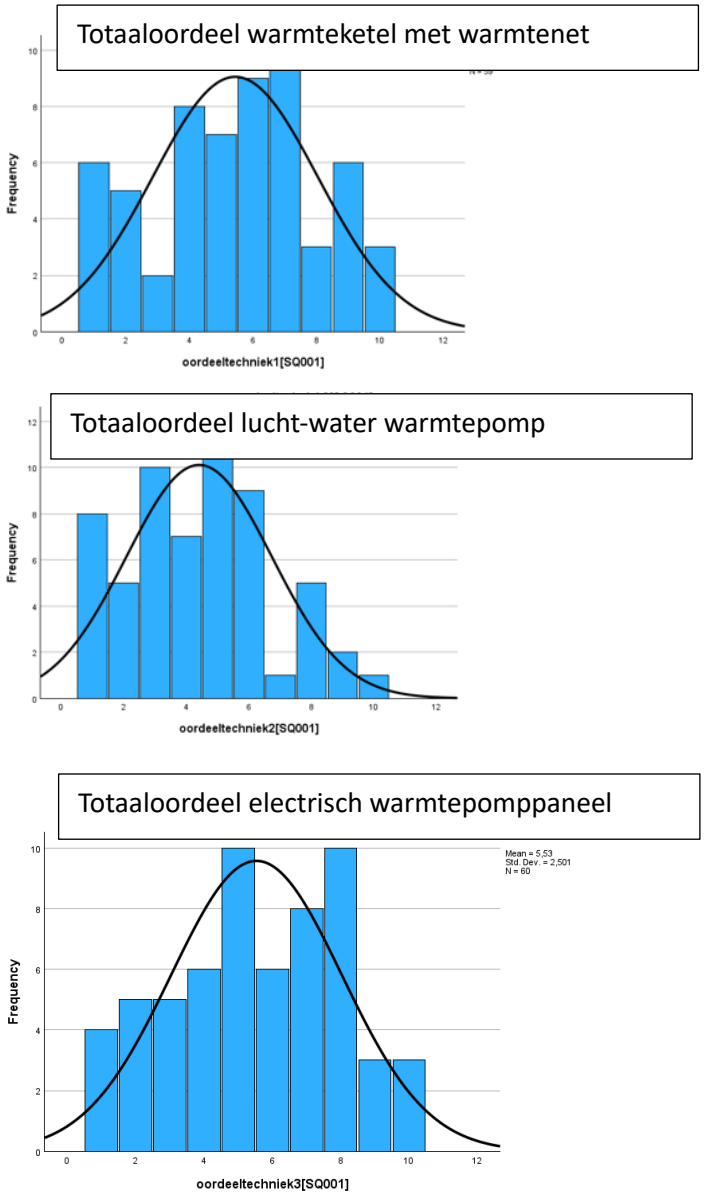

Figuur 8: Frequentieverdelingen van de cijfers gegeven als totaaloordeel voor de drie technieken (eigenaars en huurders samen). Mate waarin verschillen van de nieuwe warmtetechniek met de verwarming met aardgas belangrijk worden gevonden.

In de figuur is te zien dat voor de lucht-waterwarmtepomp meer dan de helft van de inwoners (*n* = 39) een onvoldoende heeft gegeven en dat het aantal lage cijfers relatief groot is. Voor de beide andere technieken heeft ongeveer de helft een voldoende totaaloordeel gegeven en de helft een onvoldoende. Hier lijken de antwoorden dus meer in balans te zijn.

Een ruime meerderheid van de inwoners geeft hiermee te kennen dat een lucht-water warmtepomp wat hen betreft een onvoldoende krijgt en het gemiddelde totaaloordeel van de lucht-water warmtepomp is duidelijk het laagst. Op basis van deze resultaten kan worden geconcludeerd dat de lucht-water warmtepomp minder passend wordt gezien dan de beide andere technieken en dat de inwoners daarmee een voorkeur lijken te hebben voor de warmteketel met aansluiting op een warmtenet of een elektrisch warmtepomppaneel.

In de gemiddelde cijfers en de frequentieverdelingen vallen nog twee zaken op. Allereerst zijn de gemiddelde totaaloordelen relatief laag. Ook de twee hoogste oordelen zijn net wel, net niet voldoende (5,4/5,5). De inwoners zijn als groep dus niet heel positief over de technieken. Dat lijkt te passen bij het eerder beschreven relatief negatieve oordeel over het van het aardgas af gaan van de hele wijk.

In de tweede plaats valt op dat bij alle drie de technieken er een grote groep inwoners er een laag (onvoldoende) totaaloordeel over geeft, ook voor een warmteketel met aansluiting op een warmtenet en een elektrisch warmtepomppaneel. In geval de uiteindelijk keuze op een van die twee technieken zou vallen, dan lijkt de helft van de inwoners er geen warm voorstander van en een behoorlijk deel zelfs totaal geen voorstander (totaaloordeel 1,2 of 3). Wat de keuze ook wordt, de helft van de inwoners beoordeelt het op dit moment als negatief, wat kan impliceren dat er onvoldoende draagvlak is. In het verdere traject zal hier nadrukkelijk aandacht voor nodig zijn en gerichte acties voor moeten worden ontwikkeld en ingezet.

4.4 Geïnformeerde voorkeuren: Voordelen, nadelen en belang aspecten warmteketel met aansluiting op warmtenet

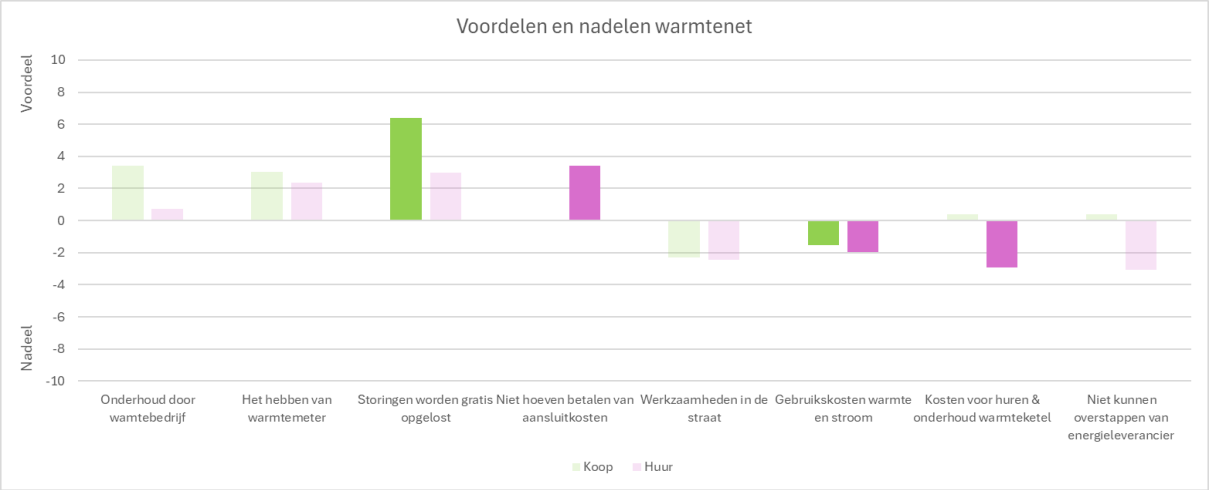

Figuur 9: Weergave van de verschillende oordelen van de aspecten van de techniek: waargenomen relatieve voordelen en nadelen. De aspecten in een felle kleur worden door bewoners ook als belangrijk beschouwd. Niet alle aspecten zijn in deze figuur opgenomen. Wanneer het aspect als 'onbelangrijk' (gemiddelde score rond de 0) werd aangeduid, is deze niet vermeld. In bijlage 4 staan de gemiddelden op alle aspecten.

In Figuur 9 worden de verschillende oordelen van de aspecten van de techniek weergegeven. Voor eigenaar-bewoners (groen) zijn er grofweg drie voordelen voor een warmteketel met aansluiting op een warmtenet te onderscheiden: het oplossen van storingen (met een beduidend hoger gemiddelde vergeleken met de andere aspecten), onderhoud gedaan door het warmtebedrijf en het hebben van een eigen warmtemeter. Dit impliceert voor eigenaar-bewoners het belang van eigen regie en (gratis) ondersteuning indien nodig. Twee nadelen die door eigenaar-bewoners worden benoemd zijn dat de straat open moet en de gebruikskosten per maand. De overige stellingen komen op gemiddelde scores rond het nulpunt ('onbelangrijk') uit.

Voor huurders (paars) geldt dat er ook drie voordelen te onderscheiden zijn, maar de scores hiervan liggen dichter bij elkaar: het niet hoeven te betalen van aansluitkosten, het oplossen van storingen en het hebben van een eigen warmtemeter. Twee van de drie benoemde voordelen komen overeen met die van eigenaar-bewoners. Betaalbaarheid is een belangrijk voordeel voor deze groep, net als (gratis) ondersteuning indien nodig (en enigszins ook regie). Door huurders worden beduidend meer nadelen benoemd en die zijn ook iets meer uitgesproken (iets hogere scores), namelijk: het niet kunnen overstappen naar een ander warmtebedrijf, de maandelijkse kosten, dat de straat open moet, de gebruikskosten per maand en de installatie in huis. Dit impliceert wederom het belang van eigen regie en betaalbaarheid voor deze groep, naast de te verwachten overlast van werkzaamheden. Er zijn drie aspecten die door huurders als 'onbelangrijk' worden beschouwd.

4.5 Geïnformeerde voorkeuren: voordelen, nadelen en belang aspecten warmtepomppaneel

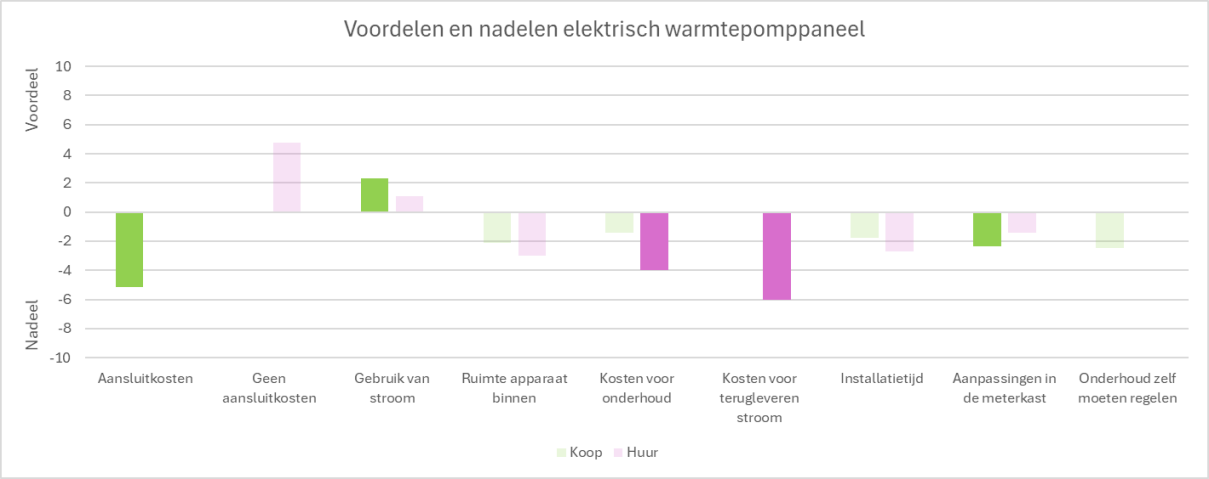

Figuur 10: Weergave van de verschillende oordelen van de aspecten van de techniek: waargenomen relatieve voordelen en nadelen. De aspecten met een felle kleur worden door bewoners ook als belangrijk beschouwd. Niet alle aspecten zijn in deze figuur opgenomen. Wanneer het aspect als 'onbelangrijk' werd aangeduid, is deze niet vermeld. In bijlage 4 zijn de gemiddelden van alle aspecten opgenomen.

In figuur 10 worden de verschillende oordelen van de aspecten van het elektrisch warmtepomppaneel weergegeven. Eigenaar-bewoners (groen) zien ten eerste relatief veel nadelen aan deze techniek. Het grootste voordeel betreft echter de prijs van stroom voor deze techniek, maar dit is een relatief lage gemiddelde score (rond de 2). Er komen daarnaast nog drie andere aspecten op een positief gemiddelde uit, maar deze scores zijn allen gemiddeld onder de 1. Er zijn dus geen hele uitgesproken voordelen voor eigenaar-bewoners aan deze techniek. Er worden meer negatieve scores (nadelen) gevonden voor deze techniek, maar ook hier zijn de scores relatief laag. Het grootste nadeel voor eigenaar-bewoners zijn de relatief hoge aansluitkosten. Andere nadelen die worden genoemd zijn de plek die het apparaat binnen inneemt, aanpassingen van de meterkast en het zelf moeten regelen van onderhoud.

Het enige echte voordeel voor huurders (paars) is dat zij geen aansluitkosten hoeven te betalen. Daarnaast geven zij positieve scores aan de ruimte die er moet zijn op het dak en de prijs van stroom voor deze techniek, maar deze scores zijn relatief laag en kunnen ook als 'onbelangrijk' worden aangemerkt. Er worden dus wederom meer negatieve scores (nadelen) gevonden voor deze techniek, met twee meest uitgesproken nadelen gerelateerd aan kosten, namelijk de servicekosten en dat energieleveranciers soms geld in rekening brengen voor het terug leveren van stroom op het net. Andere nadelen zijn de plaats voor het apparaat binnen, en de installatie die 4 à 5 dagen duurt. De overige aspecten hebben scores die tussen 0 en -2 liggen en daarmee eerder als 'onbelangrijk' kunnen worden geduid. Tussen huurders en eigenaar-bewoners zijn meer verschillen geobserveerd in hoe zij tegen deze techniek aankijken, vergeleken met de oordelen over de warmteketel met aansluiting op het warmtenet.

5. Conclusies en aanbevelingen

De lokale samenleving waar de mensen elkaar kennen en voor elkaar klaarstaan, maar waarvan meerdere stakeholders en inwoners zeggen dat veel onderlinge relaties ook relatief weinig diepgang hebben, zal gezamenlijk het traject om van het gas af te gaan moeten doorlopen. Er sluimeren meerdere scheidslijnen tussen groepen in deze samenleving die op dit moment niet heel duidelijk aan de oppervlakte komen. Echter, het project om van het gas af te komen draagt het risico in zich om deze scheidslijnen te accentueren en zou dus kunnen leiden tot een splijtzwam in de samenleving. Als specifieke groepen (zoals bijvoorbeeld ouderen, praktisch opgeleiden, mensen met een laag inkomen etc.) structureel minder of zelfs niet participeren en uiteindelijk te maken krijgen met de implementatie van een nieuwe verwarmingstechniek, dan zou dat tot een tweedeling kunnen leiden. Het is zaak om ervoor te zorgen dat iedereen voldoende aansluiting krijgt en houdt.

Uit de gesprekken met de stakeholders blijkt dat zij op hoofdlijnen een redelijk beeld hebben van wat er leeft op het eiland met betrekking tot het project 'Aardgasvrij eiland'. Dat beeld komt vooral naar voren als de informatie uit alle gesprekken wordt samengevoegd, individuele stakeholders zien vaak een deel van het geheel. Het is duidelijk voor alle stakeholders dat de participatie nog onvoldoende gerealiseerd is, ondanks een groot aantal acties in dat verband. Verschillende stakeholders schatten daarnaast het draagvlak onder de inwoners positiever in dan feitelijk het geval is. Daarnaast zijn er enkele stakeholders die meer betrokken zouden willen worden dan tot nu toe het geval is. Dat leidt tot de conclusie dat de mate waarin stakeholders en inwoners zich betrokken voelen wordt onderschat binnen het project. Aangezien alle stakeholders expliciet op participatie zijn gericht en de onderlinge samenwerking een precair en complex proces is geweest, zou een verklaring voor de onderschatting kunnen zijn dat de focus op het proces is verward met het (gewenste) resultaat daarvan. Daarnaast is de conclusie dat aanvullende of andere acties noodzakelijk zijn om tot een toename in de participatie te komen.

De social fingerprint laat positieve indicaties van de sociale indicatoren zien voor Nieuw Dokkum: er zijn op de individuele factoren bijvoorbeeld gemiddelde tot hoge scores gevonden. Attitude, kennis en ervaren controle zijn niet uitgesproken hoog te noemen, wat verklaard kan worden door de onderliggende groepsverschillen. Daarnaast wordt er op de sociale invloed factoren relatief hoog gescoord: een patroon van sociale cohesie dat aanwezig is op een klein eiland als Schiermonnikoog, waarbij mensen voor elkaar klaar staan en elkaar vertrouwen. Er is daarnaast relatief laag vertrouwen in de gemeente. Verder kunnen er door relatief veel mensen zowel problemen als successen worden opgenoemd. Ten slotte wordt er relatief hoog gescoord op de participatie factoren; de inwoners kennen het project, willen relatief vaak misschien of wel meehelpen en geven aan relatief betrokken te zijn bij het thema. Op dit laatste aspect worden overigens ook groepsverschillen gevonden, net als op waargenomen gedragscontrole, wat aangeeft dat verschillende groepen (op basis van bijvoorbeeld opleiding of inkomen) andere behoeften kunnen hebben als het aankomt op communicatie en participatie. De groepsverschillen kunnen echter de negatieve bevindingen omtrent draagvlak niet verklaren, maar er is een completer beeld ontstaan van de verschillende patronen en dynamieken die mogelijk allemaal op het draagvlak inspelen.

Om over te kunnen gaan tot een geïnformeerde keuze voor een verwarmingstechniek, is in de ICQ vragenlijst informatie gegeven over deze technieken en vervolgens gevraagd naar een oordeel. Hieruit blijkt dat er geen hoge scores werden gegeven op alle drie de technieken. Er lijkt dus geen techniek te zijn waar iedereen redelijk positief over is en voor alle drie de technieken geldt dat er grote groepen

zijn die het een laag cijfer geven. Aan de bovenkant is er dus niet heel duidelijk een oplossing die eruit springt. Aan de onderkant is dat voor één oplossing wel enigszins het geval is, aangezien de lucht-water warmtepomp beduidend lager wordt beoordeeld dan de beide andere technieken. Er zijn geen grote verschillen tussen huurders en eigenaar-bewoners of andere groepen gevonden als het aankomt op deze oordelen van de technieken.

Als we kijken naar de stellingen over de drie verschillende oplossingen, dan is hetzelfde patroon zichtbaar; er zijn bijna geen stellingen die voor iedereen heel positief of negatief zijn, behalve voor enkele factoren die te maken hebben met kosten, geluidsoverlast, en enigszins voor ruimtegebruik. Dit zijn voor de meeste mensen belangrijke factoren bij het beoordelen van een technische oplossing. Oordelen op de onderliggende factoren voor de lucht-water warmtepomp worden over het algemeen iets negatiever ingeschat dan voor de andere twee oplossingen.

Op basis van de geïnformeerde voorkeuren lijkt de lucht-water warmtepomp de minst voor de hand liggende keuze. Dat wordt ondersteund door het grote belang dat wordt gehecht aan het voorkomen van geluidsoverlast, wat in meer of mindere mate wel het gevolg zal zijn bij een keuze voor deze techniek.

Een duidelijke voorkeur voor één van de twee andere opties is niet direct uit de geïnformeerde voorkeuren af te leiden, maar er zijn wel enkele relevante observaties. Slechts een beperkt aantal aspecten die als een voordeel of nadeel worden, wordt ook als belangrijk gezien en de relatieve scores zijn niet heel hoog (het zijn dus geen enorm grote voordelen of nadelen). Inwoners geven aan iets meer nadelen te zien van het elektrisch warmtepomppaneel en iets meer en sterkere voordelen van de warmtepomp met aansluiting op het warmtenet. Dat betekent niet dat de warmtepomp met aansluiting op een warmtenet favoriet is, het geeft wel aan dat een keuze voor een elektrisch warmtepomppaneel mogelijk meer (maatwerk) aanpassingen of specifieke acties vraagt.

De genoemde voordelen en nadelen van de verschillende technieken kunnen worden gebruikt in de techniekkeuze en de verdere vormgeving van het traject. Zo worden de aansluitkosten van het elektrisch warmtepomppaneel, als een belangrijk nadeel beoordeeld door huiseigenaren. Tegelijkertijd worden financiële gevolgen als nadelig beoordeeld. Indien wordt gekozen voor deze techniek, zou door bijvoorbeeld financiële regelingen dit nadeel mogelijk kunnen worden verkleind.

Inwoners van Nieuw Dokkum hechten veel belang aan de financiële gevolgen van de techniekkeuze. Dit blijkt uit zowel de zorgen die worden geuit over de haalbaarheid van het project, als in de voorkeuren op de ICQ. Uit de social fingerprint blijkt dat verschillende groepen baat zouden hebben bij concreet handelingsperspectief en begeleiding bij wat zij zelf zouden kunnen doen, en dat geldt ook voor de financiële aspecten van de warmtetransitie. Voor huurders is het belangrijk om hierbij intensiever samen te werken met de woningcorporatie.

Dit alles bij elkaar genomen laat zien dat het voor mensen in Nieuw Dokkum gaat om betaalbaarheid, regie en onafhankelijkheid. Dit beeld wordt bevestigd door de deur-aan-deur gesprekken: mensen maken zich zorgen om de betaalbaarheid en uitvoerbaarheid (specifiek voor de -relatief grote- groep oudere bewoners in de wijk). Dit past ook bij het sociaal profiel, bijvoorbeeld door de lagere scores op waargenomen gedragscontrole. Voor het vervolg van het project is het daarom van belang om ervoor te zorgen dat inwoners voldoende regie ervaren.

Welke techniek ook gekozen wordt, er zal dan een grote groep inwoners zijn die niet (volledig) achter de keuze zal staan. Bovendien zijn er voor elke keuze belangrijke nadelen door de bewoners geïdentificeerd, waarvoor idealiter eerst oplossingen gevonden worden. Aangezien het draagvlak voor de warmtetransitie op het eiland sowieso al niet groot blijkt te zijn, vormen de bezwaren een risico.

Helemaal gecombineerd met het wankele vertrouwen dat er in sommige stakeholders en het project lijkt te zijn. Om conflicten zoveel mogelijk te voorkomen, zou in eerste instantie gewerkt moeten worden aan de ervaren urgentie om de warmtetransitie gezamenlijk te maken. Tegelijkertijd dient er aan het vertrouwen in het project en de partners gewerkt te worden. Beide processen kunnen op verschillende wijze vormgegeven (zie aanbevelingen).

Verder is het goed om te realiseren dat de voorwaarden die aan de techniekkeuze zijn verbonden, zoals dat het project niet wordt doorgezet als de nieuwe manier van verwarmen duurder is dan verwarmen met gas, door een ruime meerderheid belangrijk worden gevonden. Het is belangrijk dat de beloftes met betrekking tot die voorwaarden worden nagekomen.

De resultaten van zowel de social fingerprint als de geïnformeerde voorkeuren kunnen mogelijk een eerste positieve aanvulling vormen in het transitietraject. Immers, hiermee is veel informatie opgehaald van de inwoners van Nieuw Dokkum en zijn veel opvattingen en oordelen specifiek met betrekking tot de warmtetransitie en de specifieke technieken in kaart gebracht. Wanneer de techniekkeuze wordt gemaakt op basis van deze informatie en dit in de communicatie van de keuze duidelijk wordt onderbouwd en de vervolg stappen worden vormgegeven op basis van onder andere de ervaren voor-en nadelen, dan zou dat waarschijnlijk een positief effect op het draagvlak hebben. Er zal echter meer nodig zijn dan dat om tot een succesvolle en voldoende gedragen implementatie van een nieuwe warmtetechniek te komen.

Aanbevelingen

De combinatie van resultaten uit de verschillende onderdelen van het onderzoek, in combinatie met de uitvoering van het project en de lokale context, laat wat betreft de houding tegenover het project een beeld zien dat niet direct eenduidig te interpreteren is. Bij nadere beschouwing van de situatie valt op (onder andere uit het sociaal profiel, maar ook uit gesprekken) dat de bekendheid met het project onder inwoners groot is. Er is veel over gecommuniceerd en er zijn in een relatief lange periode verschillende acties opgezet om bewoners te betrekken. Toch heerst er bij veel inwoners een negatieve houding omtrent het project. Die negatieve houding is voor verschillende inwoners gebaseerd op verschillende aspecten. Zo is er vanuit verschillende hoeken (stakeholders en inwoners) commentaar op onderdelen van de aanpak en/of partijen die hierbij betrokken zijn. Er zijn bijvoorbeeld zorgen over de financiële haalbaarheid van de plannen (voor groepen in de wijk), er is ontevredenheid over het niet nakomen van afspraken of onrust doordat het voor bewoners lijkt alsof bepaalde keuzes al zijn gemaakt, informatie komt volgens bewoners niet of laat bij hen terecht (of in een minder passende vorm), er zijn enkele stakeholders (en inwoners) die meer bij het project betrokken willen worden en er zijn inwoners die geen of weinig vertrouwen hebben in de gemeente. Daarnaast is het leeuwendeel van de personen binnen de betrokken organisaties geen inwoner van Schiermonnikoog, wat bijdraagt aan het beeld dat bij een deel van de inwoners leeft dat het project niet vanuit de lokale gemeenschap komt en wordt gedragen. Al deze aspecten houden verband met de transparantie (open houding, aanspreekbaarheid, ontvankelijkheid voor ideeën, wensen en ervaringen van inwoners en afleggen van verantwoording voor keuzes en eventuele fouten) en daarmee de ervaren betrouwbaarheid van de projectorganisatie (voor velen de gemeente)[4]. Door meer en specifiek transparant te werken, kan het ervaren vertrouwen in de gemeente en het project worden verhoogd.

Aanbeveling 1: Het vergroten van de betrokkenheid

[4] de Bruijn, D., Noordewier, Y. & Santpoort, R. (2023). Naar vertrouwen in een betrouwbare overheid: Deel 1: De responsieve lokale overheid. Utrecht: Movisie

Hoewel participatie een belangrijk uitgangspunt in het project is, is de constatering dat dit nog niet voldoende is geslaagd. De focus in de verstrekte informatie en communicatie lijkt sterk te hebben gelegen in het overbrengen van kennis. Hiernaast werden, aansluitend bij de plannen vanuit de gemeente, de reacties van inwoners opgehaald. Dat is door een deel van de inwoners gezien als een plan van 'bovenaf' waar mensen van 'buitenaf' over komen vertellen. Stem daarbij de communicatie af op de inwoners en niet op de inhoud van het project vanuit de projectorganisatie. Dit sluit ook aan bij de bevinding uit de stakeholdersanalyse dat meerdere stakeholders constateerden dat ze te weinig vanuit het gezichtspunt van de inwoner hebben gehandeld en dat soms hebben vormgegeven vanuit hun eigen verwachting van dat gezichtspunt in plaats van dat aan de inwoners te vragen.

Het is daarom ten eerste aan te bevelen om betrokkenheid te vergroten, bijvoorbeeld door het vervolgtraject naar aanleiding van dit onderzoek goed vorm te geven. Wat wordt er met de zorgen en overwegingen van bewoners gedaan? Doe dit in de dialoog in plaats van dat de gemeente of andere projectpartners 'een oplossing gaan verzinnen'. Kortom, dit onderzoek is een goede aanleiding om de rest van het traject met meer betrokkenheid vorm te geven. Het onderzoek zelf is een signaal dat de partijen de mening van de bewoners als uitgangspunt willen nemen, maar samen moeten ze op zoek naar hoe dit vormgegeven kan worden. Probeer hierbij ook tegemoet te komen aan de behoefte aan regie en autonomie voor bewoners. Op welke manier dragen zij al bij aan de doelstellingen van het project, en op welke manier kunnen ze dit nog meer doen? Op vergelijkbare wijze kan gezocht worden naar manieren om de (inhoudelijke) betrokkenheid van stakeholders te vergroten bij het project.

Aanbeveling 2: Het bouwen aan vertrouwen

Het niet nakomen van afspraken (bijvoorbeeld vanwege een te strakke planning), het niet duidelijk beantwoorden van vragen, het niet serieus nemen van ervaringen zoals dat door een deel van de inwoners wordt vermeld, leidt tot een verminderd vertrouwen. Om vertrouwen in de gemeente en het project te vergroten, begint het met doen wat je zegt en duidelijke en transparante communicatie. Vertrouwen is gebaat bij het nakomen van afspraken en indien dat niet gebeurt een transparante communicatie daarover. Voor sommige bewoners blijkt een gebrek aan vertrouwen: zorg er bij deze groep in elk geval voor dat alles transparant wordt vastgelegd en dat alle informatie toegankelijk is. Maak ook duidelijk wie over welke beslissing is gegaan en zal gaan en welk mandaat bewoners hebben. Communiceer daarnaast ook wat je met de signalen gaat doen van bewoners die aangeven dat ze zich niet serieus genomen voelen. Het is hierom ook verstandig om de planning niet te krap te maken, omdat daarmee het risico van overschrijding van de planning toeneemt. Hoewel sommige inwoners vinden dat het project te langzaam gaat, zijn alle inwoners gebaat bij een zorgvuldige uitvoering waar iedereen aan mee kan doen. Juist processen in de participatie en het betrekken van inwoners kosten tijd. Het is verstandig om die tijd in voldoende mate te nemen en bij toekomstige acties niet de druk van het projectplan als leidend te nemen, maar de mogelijkheden van de inwoners om informatie tot zich te nemen, te verwerken en zich daarover een mening te vormen.

Aanbeveling 3: Een maatwerk aanpak richting verschillende groepen.

Verder valt op dat Schiermonnikoog bestaat uit een kleine gemeenschap, met een hoge sociale cohesie en waar men veel vertrouwen in elkaar heeft. Tegelijkertijd lijkt de sociale cohesie ook van functionele aard te zijn; van oudsher is men immers op elkaar aangewezen, iets wat op een eiland sterker leeft dan in een gemiddelde wijk. Eilanders hebben veelal een sterkere hang naar autonomie en zelfvoorzienendheid[5], hetgeen past bij dit geschetste beeld. Daarnaast zijn er onderscheidende

[5] Mela, M. (2023). Beyond autarky: Discourses of Islandness-As-Heritage in Islands' Energy Transitions. Islands Studies Journal, 18(2), pp. 1-25.

groepen op het eiland, die het niet altijd met elkaar eens zijn, wederom ook in relatie tot het project. De scheidslijn tussen verschillende groepen is voor zowel stakeholders als inwoners niet duidelijk aan te geven. Wellicht is die scheidslijn ook niet duidelijk of, zoals een stakeholder aangaf, communiceren inwoners wellicht liever niet waar ze mee zitten, maar gedragen ze zich er wel naar. Het is wel duidelijk dat er verschillende groepen op het eiland zijn die niet zomaar kunnen of willen participeren in het aardgasvrij maken van het eiland of daar niet zomaar in mee kunnen of willen gaan. Voorbeelden van groepen die in deze mogelijkheden of motivatie verschillen zijn mensen met een laag inkomen die zich de technologische opties niet zouden kunnen veroorloven, mensen die werken op het moment dat doorgaans participatieacties worden uitgevoerd en mensen die het nut van stoppen met het gebruik van aardgas onzin vinden. Ook zijn er groepen (waaronder oudere bewoners) die niet willen dat hen iets wordt opgelegd zolang zij nog eigenaar zijn van de woning. Ook zijn er wellicht groepen of individuen die al (deels) zelf hebben verduurzaamd en hier vragen over hebben, bijvoorbeeld of hen verplicht wordt om mee te doen aan de uiteindelijk gekozen verwarmingsoptie. Het kan voor hen helpend zijn als zij gerust kunnen worden gesteld (waarbij ook inhoudelijke argumenten kunnen worden gegeven wat vanuit het project de overwegingen zijn geweest om een bepaalde afslag wel of niet te nemen). Zo kan er per groep gekeken worden naar een passende oplossing.

Er zijn ook groepsverschillen gevonden voor de sociale factoren van het sociaal profiel, onder andere op basis van inkomen, opleidingsniveau, type woning, woonduur op het eiland en leeftijd. Verschillende groepen zijn bijvoorbeeld meer of minder betrokken bij het thema en ervaren in meer of mindere mate controle over hun gedrag. Het vergroten van betrokkenheid kan er dus voor deze groepen ook anders uitzien. Al met al geldt dus een aanbeveling voor een maatwerk aanpak om verschillende groepen te betrekken.

Huurders ervaren bijvoorbeeld minder controle om hun huis te verduurzamen dan eigenaar-bewoners, en in zekere zin is dat ook niet te voorkomen gezien de centrale rol van de woningcorporatie. Desalniettemin kan ook deze groep informatie gebruiken om verduurzamingsmaatregelen te nemen om energie (en daarmee kosten) te besparen door dingen die zij zelf kunnen doen of laten. Het is belangrijk dat deze groep ook handelingsperspectief ervaart, door concrete informatie te geven, liefst in samenwerking met de woningcorporatie en de huurdersvereniging. Het is voor meerdere groepen noodzakelijk dat er vanuit het project herhaaldelijk en over langere tijd informatie wordt gegeven, waarmee urgentie aan kan worden gewakkerd. Daarnaast zijn mensen met een meer praktische opleiding bijvoorbeeld minder betrokken bij verenigingen, dus wanneer er een actie via verschillende verenigingen zou worden opgezet, is het belangrijk om te realiseren dat er hiermee bepaalde groepen minder goed worden bereikt, en dat hier aanvullende acties voor moeten worden bedacht (in samenwerking met bijvoorbeeld de energiecoach of andere relevante stakeholders uit de wijk).

Aanbeveling 4: In vervolgacties voor participatie is het van belang om aan te sluiten bij de bewoners. Dit betekent niet alleen letterlijk de wijk ingaan, maar zorg er in het contact met de bewoners voor dat zij (en hun vragen, opmerkingen, zorgen en wensen) het uitgangspunt vormen. Neem mensen hierin serieus en heb oog voor hun overwegingen. Sluit bijvoorbeeld aan bij de behoefte aan autonomie en de noodzaak tot transparantie. Ga het contact met inwoners aan, zonder dat er hier achter een (verborgen) agenda schuilgaat, bijvoorbeeld over een keuzemoment dat er voor deze bewoners aan zit te komen. Het is belangrijk om bewust aanwezig te zijn, bewust van de context en overwegingen die voor mensen belangrijk zijn. Zo kan er uiteindelijk ook meer verbinding worden gezocht met de gemeenschap, wat passend is bij de nieuwe visie van de gemeente. Zorg ervoor dat degenen die in gesprek gaan met inwoners daadwerkelijk over de noodzakelijke communicatieve vaardigheden beschikken en verzorg eventueel aanvullende trainingen op dat vlak.

Bijlagen

Bijlage 1: Interviewschema stakeholdersanalyse

Wijze van afnemen	Bij voorkeur in Teams, met opnemen van gesprek en automatische transcriptie (let op instelling taal). Toestemming vragen voor opname en transcriptie – bij niet akkoord tijdens gesprek notities maken. Opname verwijderen als transcriptie is gecontroleerd en aangepast (eventueel wordt opname automatisch na drie maanden verwijderd). Transcriptie op One-Drive zetten en verwijderenuit Teams
Doelstelling	In kaart brengen van belangrijke partijen / organisaties in het project **'Aardgasvrij eiland'** op Schiermonnikoog, om verschillende vervolgstappen te verkennen voor verduurzaming en het sociale **netwerk** tussen deze stakeholders, alsmede hun verschillende **belangen** en **wensen**
Topics	• Rol organisatie op Schiermonnikoog/aardgasvrij eiland • Rol van deze persoon • Contact andere stakeholders • Het project 'Aardgasvrij eiland' en de verwachtingen • De buurt/Schiermonnikoog
Introductie	• Voorstellen • Doel, duur, vorm van het gesprek benoemen • Spreken van alle betrokkenen bij het project 'Aardgasvrij eiland' • Duur: 30-40 min. • (Indien online: opname, akkoord?) • Vooraf nog vragen?
Openingsvraag	"Ziet u zichzelf of uw organisatie als een **betrokkene** bij het project 'Aardgasvrij eiland'? "Kunt u iets vertellen over de **manier waarop** u of uw organisatie hierbij betrokken is"?
Rol stakeholder	Kunt u iets vertellen over de manier waarop u of uw organisatie door het project 'Aardgasvrij eiland' wordt **beïnvloed**? En hoe kunt u of uw organisatie het project 'Aardgasvrij eiland' **beïnvloeden**? Welke rol speelt de organisatie momenteel? Hoe ziet dit eruit? Wat is voor u / uw organisatie het **belang** van het project 'Aardgasvrij eiland'? En hoe groot is dit belang (gering – redelijk groot – behoorlijk groot- heel groot)? Welke **rol** kunt u / uw organisatie **in de toekomst** spelen in het project 'Aardgasvrij eiland'?

Contact andere stakeholders	Met **welke andere** organisaties, bedrijven of personen heeft u (of hebben jullie als organisatie) **contact** omtrent dit onderwerp / project 'Aardgasvrij eiland'? **Hoe** ziet dit **contact** er uit (per organisatie waar contact mee is)? Wat is het **doel** van het contact? Hoe **vaak** heeft u contact met hen? **Hoe** verloopt het contact? Hoe zou u het **contact met** de **bewoners** omschrijven? Zijn er nog **andere belangrijke personen** of organisaties die een rol (gaan) spelen binnen dit project 'Aardgasvrij eiland'?
Het project 'Aardgasvrij eiland' en de verwachtingen	Wat is er **tot nu toe** gedaan in het project 'Aardgasvrij eiland'? Hoe kijkt u als organisatie naar het project 'Aardgasvrij eiland'? Wat verwacht u van het project 'Aardgasvrij eiland' / hoe staat u er in? Wat verwacht **u van de verschillende andere partijen**? In hoeverre is er al sprake van succes? Hoe kan dat, wat zijn volgens u **succesfactoren** in dit project 'Aardgasvrij eiland'? En wat zijn de **barrières**? Hoe zou de **buurt** volgens u **betrokken** moeten of kunnen worden bij de plannen?
De buurt/ Schiermonnikoog	Hoe zou u **Schiermonnikoog omschrijven**? Wat speelt er momenteel, **wat leeft er** in de buurt? T.a.v. verduurzaming? In hoeverre hebben mensen **contact met elkaar**? Welke verenigingen zijn er allemaal, hoe **actief** zijn deze? Valt er onderscheid te maken tussen **verschillende bevolkingsgroepen** binnen Schiermonnikoog? Wat zijn **aandachtspunten**?
Overig:	Heeft u nog aanvullende ideeën over het project 'Aardgasvrij eiland' en de rol en invloed van uw organisatie? Zoals u misschien weet is onderdeel van het project 'Aardgasvrij eiland' om een vragenlijst af te nemen onder de bewoners, om zo een goed beeld te krijgen van wat er speelt en leeft in het dorp. Heeft u misschien nog ideeën over hoe u of uw organisatie hieraan mee kan helpen? Welke rol zou dat kunnen zijn?

	Opmerkingen? Persoonlijke gegevens (leeftijd, inkomen, positie binnen het bedrijf, opleiding, (identificatie met) geslacht)
Afsluiting	• Bedanken voor deelname • Korte samenvatting • Vervolg: Verwerking gegevens: Respondent krijgt geen terugkoppeling van het gesprek. • Contactgegevens up-to-date? • Nog vragen?

Bijlage 2: Social fingerprint tabellen Nieuw Dokkum

Demografische gegevens:

Variabelen	***n***	***Range***	***M***	***SD***
Leeftijd	66	20-88	59	16.55

Variabelen	***n***	***%***
Geslacht		
Man	35	49
Vrouw	32	45
Geen van beide / zeg ik liever niet	2	3
Ontbrekend	2	3
Soort woning		
Koopwoning	36	51
Sociale huurwoning	33	46
Particuliere huurwoning	2	2
Hoogst voltooide opleiding		
Lagere school	1	1
Lager beroepsonderwijs (lbo, lts, lhno, vmbo)	2	3
Middelbaar beroepsonderwijs (mulo, mbo)	33	47
Voortgezet onderwijs (mms, hbs, havo, vwo, gymnasium)	6	9
Hoger beroepsonderwijs (hbo)	18	25
Universiteit	6	9
Onbekend	5	7
Bruto jaarinkomen		
Beneden modaal (< 36.500 euro)	23	32
Rond modaal (ca. 36.500 euro)	8	11
Boven modaal (> 36.500 euro)	12	17
Weet ik niet	9	13
Zeg ik liever niet	11	16
Ontbrekend	8	11
Geboorteland		
In Nederland geboren	66	93
In de Europese Unie geboren	2	3
Buiten de Europese Unie geboren	1	1
Ontbrekend	2	3
Dagelijkse activiteiten (meerdere antwoorden mogelijk)		
Ik studeer aan een onderwijsinstelling	2	3
Ik werk in een betaalde baan	29	41

Ik ben zelfstandig ondernemer	11	16
Ik doe vrijwilligerswerk	24	34
Ik doe het huishouden/zorg voor de kinderen	21	30
Ik verricht mantelzorg	4	6
Ik ben gepensioneerd	30	42
Ik ben werkzoekend of zit in de ziektewet	5	7
Anders	5	7

Meehelpen verduurzamen	
Ja, want	24 (34%)
Misschien, als	21 (30%)
Nee, want	17 (24%)

Bijlage 3: Social fingerprint rest van het eiland

Demografische gegevens:

Variabelen	***n***	***Range***	***M***	***SD***
Leeftijd	83	26-90	65	15.88

Variabelen	***n***	***%***
Geslacht		
Man	50	56
Vrouw	34	38
Geen van beide / zeg ik liever niet	1	1
Ontbrekend	4	5
Soort woning		
Koopwoning	67	75
Sociale huurwoning	14	16
Particuliere huurwoning	7	8
Ontbrekend	1	1
Hoogst voltooide opleiding		
Lagere school	0	0
Lager beroepsonderwijs (lbo, lts, lhno, vmbo)	5	6
Middelbaar beroepsonderwijs (mulo, mbo)	16	18
Voortgezet onderwijs (mms, hbs, havo, vwo, gymnasium)	14	16
Hoger beroepsonderwijs (hbo)	34	38
Universiteit	16	18
Onbekend	4	5
Bruto jaarinkomen		
Beneden modaal (< 40.000 euro)	24	27
Rond modaal (ca. 40.000 euro)	9	10
Boven modaal (> 40.000 euro)	28	32
Weet ik niet	4	5
Zeg ik liever niet	17	19
Ontbrekend	7	8
Geboorteland		
In Nederland geboren	83	93
In de Europese Unie geboren	1	1
Buiten de Europese Unie geboren	0	0
Ontbrekend	5	6
Dagelijkse activiteiten (meerdere antwoorden mogelijk)		
Ik studeer aan een onderwijsinstelling	2	2

Ik werk in een betaalde baan	22	25
Ik ben zelfstandig ondernemer	10	11
Ik doe vrijwilligerswerk	27	30
Ik doe het huishouden/zorg voor de kinderen	7	8
Ik verricht mantelzorg	11	12
Ik ben gepensioneerd	49	55
Ik ben werkzoekend of zit in de ziektewet	0	0
Anders	12	13

Van de 89 respondenten wonen er 67 in een koopwoning, en 21 in een huurwoning, waarvan het merendeel (*n* = 14) in een sociale huurwoning. De meeste mensen (*n* = 50) wonen in een vrijstaande woning of een 2-onder-1-kap woning (n = 22).

Gemiddeld wordt het wonen op Schiermonnikoog met een 8.8 beoordeeld (gemiddelde = 8.84, standaarddeviatie = .94). Geen enkele respondent geeft een cijfer lager dan 7, en slechts 6 respondenten geven een 7. Het grootste deel van de mensen beoordelen het wonen op Schiermonnikoog met een 8 (*n* = 28), 9 (*n* = 27) of 10 (*n* = 26). Twee respondenten hebben deze vraag niet ingevuld.

Individuele factoren:

Variabelen	***n***	***M***	***SD***
Attitude			
Bevorderen duurzame energie	85	4.61	0.69
Minder aardgas gebruiken	86	4.28	1.04
Attitude totaal	85	4.45	0.75
Locus of control	78	3.86	0.98
Subjectieve norm (ervaren sociale druk)	84	2.26	0.69
Waargenomen gedragscontrole	71	3.35	0.84

Verantwoordelijkheid	***n***	***M***	***SD***
Energiebedrijven	81	3.33	1.39
Lokale bedrijven en instellingen	81	3.22	1.33
Eilanders	81	3.73	1.18
Eigen verantwoordelijkheid	80	3.68	1.25
Nationale overheid	79	3.66	1.37
Provinciale overheid	79	3.62	1.32
Gemeente	80	3.95	1.21

Kennis: Voor kennis geldt dat respondenten gemiddeld 5.07 bronnen kunnen opnoemen (standaarddeviatie = 2.05), een afwijking van 16% (standaarddeviatie = 11.60) als het gaat om het inschatten van de hoeveelheid duurzame energie in Nederland. De meeste bekendheid is er met zonnepanelen (gemiddelde = 4.32, standaarddeviatie = 0.96, schaal 1-5), de overige technieken zijn

gemiddeld minder bekend bij de respondenten met gemiddelden variërend van 2.39 tot 3.39. Gemiddelde bekendheid van de zes technieken komt uit op 3.03 (het midden van de schaal) met een standaarddeviatie van 1.08.

67 respondenten (75%) geven aan zelf al actie te hebben ondernomen om het eigen huis te verduurzamen. Van de 17 mensen die nog geen actie hebben genomen, is het merendeel (*n* = 14) dit ook niet op korte termijn van plan, twee personen zitten in de contemplatie fase (denken erover na om dit binnen nu en vijf jaar te doen) en één persoon zit in de preparatie fase (denkt erover na om dit binnen nu en een jaar te doen). De overige vijf respondenten hebben deze vraag niet ingevuld.

Sociale invloed factoren:
Mensen wonen gemiddeld 32 jaar op Schiermonnikoog (standaarddeviatie= 23.12), waarbij er 11 mensen 5 jaar of korter wonen en 21 mensen wonen er 50 jaar of langer. De woonduur varieert van 1 – 90 jaar. Ook geeft het merendeel van de respondenten (88%, *n* = 78) aan het liefst voor altijd op Schiermonnikoog te willen blijven wonen.

Voor onderlinge uitwisseling (5 items, α = 0.68, gemiddelde = 3.62, standaarddeviatie= 0.65 geven mensen aan regelmatig dingen voor elkaar te doen. Mensen zijn over het algemeen tevreden met het aantal sociale contacten dat zij hebben, 83% (*n* =74) van de mensen geeft aan dat dit niet meer en niet minder is dan dat ze zouden willen. Het overgrote merendeel (*n* = 85, 96%) geeft aan meer dan 12 mensen op Schiermonnikoog bij naam te kennen.

Onderling vertrouwen: 54 mensen geven aan vertrouwen te hebben in de eilanders bij het gezamenlijk oplossen van een probleem (61%), 27 mensen geven aan dit niet te hebben (30%) en 8 mensen hebben deze vraag niet beantwoord. Mensen die aangeven wel vertrouwen in elkaar te hebben, refereren het meeste aan de saamhorigheid in de buurt, dit wordt namelijk in 38% van de reacties genoemd. Ook worden de hoge zelfredzaamheid (13%) en de aanwezigheid van de juiste capaciteiten (11%) van de eilanders een aantal keer genoemd. Respondenten die aangeven géén vertrouwen in elkaar te hebben, benoemen hierbij bijvoorbeeld het gebrek van invloed van de eilanders (30%), de hoeveelheid tegenstrijdige belangen onder eilanders (15%) en het gebrek aan saamhorigheid (19%).

68 respondenten zijn lid van een vereniging (76%): Van de mensen die lid zijn van een vereniging wordt 26 keer vrijwilligerswerk bij een buurtvereniging genoemd (waar bijvoorbeeld dorpsbelang, de begrafenisvereniging, KNRM en een museum onder kunnen worden gecategoriseerd), 45 keer een recreatieve vereniging (zoals koor, voetbal en biljart) en 9 keer een religieuze vereniging (de kerk in het dorp of een meditatieclub).

Gebruik van voorzieningen: Mensen maken dagelijks vooral gebruik van lokale ondernemers (totaal 50 keer aangegeven), maar ook wekelijks wordt hier door een grote groep gebruik van gemaakt (25 keer aangegeven). Het dorpshuis wordt vooral op wekelijkse (22 keer), maandelijkse (18 keer) en jaarlijkse (26 keer) basis bezocht. Van de school / kinderopvang wordt relatief weinig gebruik van gemaakt, waarschijnlijk door de hoge gemiddelde leeftijd van de respondenten (7 mensen zeggen hier dagelijks gebruik van te maken). De horeca worden door relatief veel mensen benoemd, vooral op wekelijkse (37 keer) en maandelijkse basis (22 keer) maakt men hier gebruik van. De kerk wordt door weinig mensen op wekelijkse of maandelijkse basis bezocht (2 en 10 keer genoemd), maar door meer mensen op jaarlijkse basis (20 keer genoemd). Sportverenigingen worden daarnaast door een relatief grote groep wekelijks bezocht (34 keer genoemd).

Locaties die men (*n* = 85) noemt om buurtgenoten te treffen bestaan voornamelijk uit antwoorden als ‘op straat’ of ‘in het dorp’, ‘in de natuur’ (41 keer genoemd), of in winkels (35 keer genoemd). Anderen refereren nog aan andere plekken, waaronder in de horeca (26 keer genoemd), bij de sportvereniging of vrijwilligerswerk (23 keer genoemd), thuis (12 keer genoemd), in het dorpshuis (11 keer genoemd),

op het werk (8 keer genoemd) en in de kerk (7 keer genoemd). Ook worden een aantal locaties een enkele keer genoemd, zoals de haven, de boot, speeltuin, of de school.

Sociaalhistorische context factoren:

In totaal zijn er 73 reacties op de vraag welke problemen mensen graag opgelost zouden zien worden op Schiermonnikoog. 38% van de respondenten noemt het tekort aan woning als probleem. Verder worden verkeersproblemen (18%), slechte voorzieningen voor ouderen 15%), een gebrek aan betaalbare voorzieningen (11%), problemen die betrekking hebben op de gemeente (8%), slechte sociale cohesie en integratie (7%), natuurmonumenten (7%) en (geluids)overlast door toeristen (6%) allen meerdere keren genoemd genoemd.

In totaal hebben 63 mensen één of meerdere succesvolle gezamenlijke activiteiten genoemd. In 52% van de reacties worden opruimacties genoemd. Hiernaast worden de kinderboerderij (27%) en speeltuin/speeltoestellen (27%) ook vaak genoemd. Andere activiteiten zoals gezamenlijke feesten, het plaatsen van glasvezel en hondenpoep opruimen worden ook nog een aantal keer genoemd.

Vertrouwen in de gemeente: 39 mensen geven aan vertrouwen in de gemeente te hebben bij het oplossen van een probleem (44%), 39 mensen geven aan dit niet te hebben en 11 mensen hebben deze vraag niet beantwoord. Dit is meer verdeeld dan het vertrouwen in elkaar.

Bij respondenten die aangeven wel vertrouwen te hebben in de gemeente gaat het bij een derde van de reacties om een algemeen blijk van vertrouwen in de gemeente (bijvoorbeeld: “Die kan het uiteindelijk wel regelen”). Verder werd er meerdere keren benadrukt dat het situatieafhankelijk is, dat er vertrouwen bestaat door de korte lijnen tussen de gemeente en de eilanders, en dat de gemeente daar de juiste middelen voor heeft. Ook is een aantal keer genoemd dat de gemeente alleen in staat is een probleem op te lossen als zij dit samen met de eilanders doet.
Respondenten die aangeven géén vertrouwen in de gemeente te hebben benoemen hierbij bijvoorbeeld dat de gemeente te bureaucratisch is, te traag is, er een grote afstand is tot de eilanders, er een gebrek is aan expertise, dat dit niet binnen hun mogelijkheden valt, of er is sprake van een algemeen negatieve indruk.

Variabelen	***% ja***
Mutual trust	61
Institutional trust	44

Participatie factoren:

Meehelpen verduurzamen	
Ja, want	39 (44%)
Misschien, als	16 (18%)
Nee, want	21 (24%)

Uit de toelichtingen op de vraag om mee te helpen om het eiland te verduurzamen blijkt dat mensen die mee zouden willen helpen dit willen doen vanuit een collectief belang voor een duurzame toekomst of een persoonlijke interesse. Mensen die aangeven misschien mee te willen helpen hebben hiervoor verschillende voorwaarden genoemd. Zo is er onder een aantal mensen behoefte aan financiële ondersteuning. Daarnaast geven een aantal respondenten aan alleen bereid te zijn te helpen als hun

bijdrage zinvol en realistisch is, als anderen ook meehelpen, of als ze op een vrijblijvende manier iets kunnen bijdragen. Verschillende redenen worden genoemd voor het niet willen helpen. Zo verwijzen mensen naar een gebrek aan tijd en/of energie, weinig vertrouwen door eerdere ervaringen of de kosten.

Bekendheid van het project: Met betrekking tot het kennen van het project: er is geen enkele respondent die aangeeft het project niét te kennen. Veruit de meeste mensen (*n* = 64, 72%) geeft aan op de hoogte te zijn van de activiteiten, 21 mensen (24%) kennen het alleen van naam en 4 respondenten zijn actief betrokken bij het project 'Aardgasvrij Eiland'. Persoonlijke betrokkenheid is tenslotte gemiddeld te noemen met een score van 3.67 (standaarddeviatie 0.93).

Bijlage 4 Oordelen verschillende aspecten twee technieken (ICQ)

Hieronder zijn de gemiddelden op de verschillende aspecten van de technieken weergegeven. Dikgedrukte aspecten betreffen aspecten die door bewoners ook belangrijk worden gevonden.

	Warmteketel met aansluiting op warmtenet	
	Huur	Koop
Ruimte apparaat binnen	0,70	-0,10
Warmte komt uit warmtecentrale	0,93	-0,17
Aansluitkosten	-0,50	**3,40**
Kosten huren warmteketel	0,38	**-2,90**
Gebruikskosten warmte en stroom	**-1,55**	**-1,96**
Het hebben van een warmtemeter	3,03	2,36
Warmtebedrijf	0,73	-3,07
Straat moet open	-2,03	-2,46
Installatie duurt 2/3 dagen	-0,93	-1,75
Onderhoud door warmtebedrijf	3,40	0,71
Storingen worden gratis opgelost	**6,40**	3,00
Totaaloordeel	5,10	5,77

	Elektrisch warmtepomp paneel	
	Huur	Koop
Apparaat lijkt op een grote koelkast	-0,83	0,28
Ruimte apparaat buiten	0,57	0,21
Ruimte apparaat binnen	-3,00	-2,10
Geluid warmtewisselaar	-1,76	-0,93
Aansluitkosten	4,76	**-5,17**

Servicekosten stroom (huur), kosten onderhoud (koop)	-3,97	-1,41
Kosten terugleveren stroom (huur)	**-6,03**	
Gebruik van stroom	1,07	**2,32**
Installatie duurt 4/5 dagen	-2,69	-1,77
Aanpassen meterkast	-1,45	**-2,33**
Zelf regelen onderhoud (koop)		-2,50
Voorraadvat van 190 liter	-1,93	-0,04
Totaaloordeel	**5,43**	**5,63**